

บทที่ 4

ความเชื่อและพิธีกรรมของละครชาตรี

คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

มนุษย์เมื่อมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มและเป็นสังคมเป็นเวลานาน ทำให้มีความ-
คิดเห็นหรือมีความเชื่อส่วนใหญ่ไปในทิศทางเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน โดยที่สมัย-
โบราณความเจริญทางด้านวัตถุ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยียังไม่มีความเจริญมากพอ
จึงมีความเชื่อในสิ่งที่ไม่มีความจริง หรือเป็นเรื่องที่อยู่เหนือไปจากความเข้าใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่
ไม่อาจหาเหตุผลมาพิสูจน์ได้ เมื่อเกิดปรากฏการณ์หลายอย่างที่ไม่มีใครสามารถ
เกิดความกลัว และมักจะเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวดา หรือ
ภูตผีวิญญูณที่มองไม่เห็น มนุษย์จึงจำเป็นต้องหาเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และหา
หลักประกันความมั่นคงทางจิตใจด้วยการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งรูปแบบนั้น
เป็นในลักษณะที่หลากหลายขึ้นอยู่กับสังคมและความเป็นอยู่ในแต่ละท้องถิ่น

มนุษย์จึงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยเครื่องสังเวย การสวดบูชา ต่อมาเริ่มมีการรำรำ
และแสดงอิทธิฤทธิ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามจินตนาการของตน โดยเฉพาะการถวายเครื่อง-
สังเวยด้วยการบูชาด้วย จึงทำให้เกิดการแสดงที่เป็นเรื่องเป็นราวที่เรียกกันว่าละครเกิดขึ้น
ต่อมาละครจึงกลายเป็นสิ่งหนึ่งที่มนุษย์นำมาใช้ในการแก้บนอีกด้วย ดังนั้น อาจกล่าวได้
ว่า ละครเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งมนุษย์ใช้เป็นสื่อกลางในการ-
ติดต่อสื่อสารกับเทพเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่เคารพบูชามาตั้งแต่โบราณกาล
โดยเฉพาะการแสดงที่เรียกว่า ละครชาตรี

ความเชื่อของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

ความเชื่อหมายถึงการยอมรับนับถือ หรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีและไม่มี
ตัวตนว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับนับถืออาจมีหลักฐานสามารถพิสูจน์ได้

หรืออาจไม่มีก็ได้ ความเชื่อของคนพื้นบ้าน คนอื่น ๆ อาจคิดว่าเป็นเรื่องไร้เหตุผล แต่ก็
ไม่อาจบังคับให้ผู้อื่นเลิกล้มความเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

นักคติชนวิทยามักจะใช้ศัพท์เกี่ยวกับความเชื่อว่า “belief หรือ superstition” ซึ่งมีความหมายไปในทางมลายลักษณะ ไม่มีเหตุผล อาจหมายถึงความเชื่อ โชคลาง ดังนั้น บางครั้งจึงเลี่ยงไปใช้คำว่า “folk belief” แทน ความเชื่อเหล่านี้จะถ่ายทอดไปในลักษณะ คำกล่าวหรือคำพูดที่เป็นเหตุของความเชื่อและผลของความน่าจะเป็นของความเชื่อ (ศิริพร ฐิติฐาน, 2533, หน้า 12)

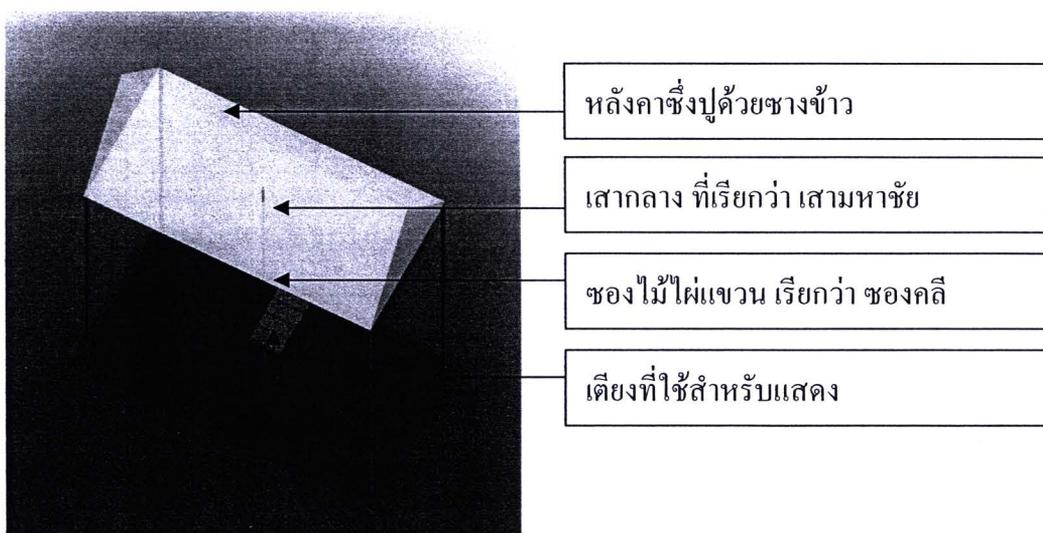
ความเชื่อของละครชาตรีว่าเป็นละครที่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ซึ่งคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์เป็นคณะละครที่ได้รับการสืบทอดในรูปแบบครอบครัว ที่มีบรรพบุรุษเป็นหัวหน้าคณะละคร จนเมื่อต่อมาในระยะหลังเหล่าบรรดาลูกศิษย์ได้ช่วยกันฟื้นฟูคณะละครขึ้น โดยมีบุตรหลานของยายจันผู้เป็นเจ้าของคณะละครเป็นผู้ดูแลในปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์นางประจวบ ประดิษฐ์สร (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551) ได้กล่าวไว้ว่า

เดิมคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น ตั้งแต่ดั้งเดิมบรรพบุรุษของนางจันและนางฉาย เคยหัดละครกับคณะครูพูน เรื่องนันทน์ เมื่อครั้งอาศัยอยู่ที่กรุงเทพมหานคร และกลับมาสร้างคณะขึ้น โดยท่านเป็นหัวหน้าคณะ ท่านเป็นผู้หนึ่งที่มีวิชาคาถาอาคม โดยเฉพาะบทมุขาคฐ บทชมนูมเทวดา บทส่งเทวดา รวมทั้งบทที่ใช้ร้องในการแสดงแก้บน โดยเฉพาะคนทั่วไปไม่มีความเชื่อว่า หากได้บนบานศาลกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ ด้วยการถวายละครชาตรีแล้วสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะอำนวยให้สมปรารถนา เนื่องจากมีความเชื่อในเรื่องของการใช้คาถาอาคมเพื่อใช้ในพิธีแก้บน โดยผู้เป็นนายโรงหรือหัวหน้าคณะนั้นจะต้องเป็นผู้มีคาถาอาคมเพื่อใช้ติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มารับสินบนที่ถวาย เพื่อให้การแก้บนนั้นได้ผลสำเร็จที่เรียกว่า ขาดสินบน นั่นเอง ลักษณะของการแสดงละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์จึงมีลักษณะเฉพาะ

สำหรับความเชื่อที่สอดคล้องต่อการอยู่ในการแสดงละครชาตรี ตามขนบนิยมของชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ แบ่งเป็นประเภทของความเชื่อของละครชาตรี คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ได้ดังนี้

ความเชื่อเรื่องการปลูกโรง

เมื่อครั้งตั้งเคมการปลูกโรง (ดังแสดงในภาพ 6) เพื่อจะสร้างโรงละครนั้น ในการสร้างคือไม่หันหน้าไปทางทิศตะวันตก หากสามารถเลือกภูมิทัศน์ได้ควรหันหน้าไปทางทิศมงคลคือ ทิศเหนือหรือทิศตะวันออก โรงละครชาตรีในครั้งโบราณจะประกอบไปด้วยเสา 4 ต้น ทำด้วยไม้ไผ่ ปักบนพื้นดิน 4 มุม มีเตียงสำหรับใช้แสดง 1 เตียง ตั้งไว้กลางโรง หลังคาปูด้วยขางข้าว มีช่องไม้ไผ่แขวนไว้กับเสากลางเรียกว่า “ช่องคลี” เพื่อไว้เก็บอุปกรณ์ในการแสดง เช่น อาวุธต่าง ๆ ของนักแสดง โดยช่องคลีจะต้องผูกธงสีแดงและเหน็บกิ่งมะขมไว้ เสากลางนี้เรียกว่า เสามหาชัย มีพิธีกรรมโดยจะใช้ผู้ชายซึ่งเป็นนายโรงบูชาด้วย หมาก พลู รูปและเทียน ก่อนที่จะมีการแสดงทุกครั้งไป (ประจวบ ประดิษฐ์สร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 22 ธันวาคม, 2553)

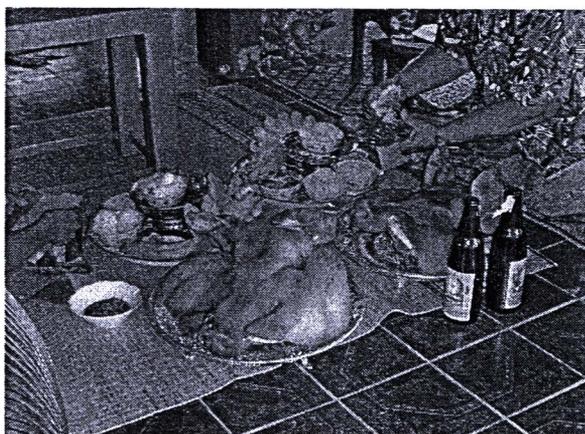
ภาพ 6 รูปแบบการปลูกโรงละครชาตรี

จากการศึกษาละครชาตรีศิษย์จันทรฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์จันทรฉายวิเศษศิลป์มีความเชื่อเรื่องการปลูกโรง ที่สำคัญ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเทพ ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าที่ซึ่งเป็นการเชื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ฮินดู ความเชื่อเรื่องทิศ ส่วนความเชื่อเรื่องการตั้งโรงละคร การไม่หันหน้าโรงละครไปในทางทิศตะวันตก เนื่องจากเป็นทิศของคนตายตามความเชื่อในการประกอบพิธีฝังศพของคน

ไทย การปลูกโรงโดยใช้ไม้ไผ่ และปลูกหลังคาด้วยช่างข้าวเนื่องจากเป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เนื่องด้วยจังหวัดอ่างทองนั้น เป็นเมืองเกษตรกรรมชาวบ้านยึดอาชีพทำนาเป็นหลัก ช่างข้าวจึงเป็นวัสดุที่หาได้ง่าย และชาวบ้านในสมัยก่อนนั้นใช้ช่างข้าวในการทำหลังคาบ้านเรือนเช่นเดียวกัน การใช้ไม้ไผ่สร้างโรงละครด้วยมุม 4 เสา และใช้ไม้ไผ่ยึดแกนกลางโรงละครไว้ นั้น เป็นหลักการทางด้านสถาปัตยกรรม เพื่อเป็นการยึดโครงสร้างของตัวโรงละครให้เกิดความแข็งแรง อีกทั้งสอดแทรกความเชื่อเรื่องเสากลางที่เรียกว่า เสามหาชัย ซึ่งมีความเชื่อกันว่าเป็นเสาที่พระวิศุกรรมเทพเจ้าแห่งการสร้าง เสด็จมาประทับ ส่วนของกลีซึ่งใช้สำหรับใส่อาวุธและอุปกรณ์การแสดงก็จะผูกติดไว้กลางเสามหาชัย เพื่อให้ผู้แสดงจะได้หยิบอาวุธและอุปกรณ์มาใช้ประกอบการแสดงได้ การเห็บกิ่งมะขม และผูกธงสีแดงเชื่อว่า กิ่งมะขมนั้นเป็นไม้มงคลดังชื่อว่า “มะขม” เปรียบเสมือนความนิยมชมชอบ ตามความปรารถนาของนาฏศิลปินที่อยากให้ผู้ชมนิยมชมชอบในละคร อีกทั้งการผูกธงสีแดงนั้น สีแดงจัดว่าเป็นสีของความเป็นมงคล ดังนั้นความเชื่อทั้งหลายเหล่านี้จึงกระทำเพื่อให้เกิดเป็นสิริมงคลและเป็นที่ยอมรับของผู้ชม

ความเชื่อเรื่องการเตรียมเครื่องสังเว

เครื่องสังเวสำหรับใช้ในการแก้สินบนนั้น จากการสัมภาษณ์พบว่าการจัดเครื่องสังเว ในการถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ว่าจ้างหรือทางละครที่เรียกว่า “เจ้าภาพ” จะเป็นผู้จัดหาและเตรียมเครื่องสังเว (ดังแสดงในภาพ 7) การจะถวายสิ่งใดขึ้นอยู่กับการขอบนบานว่า ได้บนบานสินบนด้วยสิ่งใดไว้ จึงจะต้องจัดหาสิ่งที่ได้ขอบนบานไว้นั้นมาถวาย เมื่อสิ่งที่ขอสมความปรารถนาแล้วนั้นจะต้องนำเครื่องสังเวที่ได้บนบานไว้มากถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นการแก้บน อาทิเช่น หัวหมู ไก่ต้มสุก หมูนอนตอง ไข่ต้มสุก ปลาช่อน ข้าวปากหม้อ ผลไม้ที่ใช้ถวายจำพวก กล้วย อ้อย มะพร้าว แตงโม หรือผลไม้ที่หาได้ตามฤดูกาลของหวานจำพวก ขนมน้ำลอย ขนมน้ำแดง ขนมน้ำขาว ข้าวเหนียวสังขยา ขนมงทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน ขนมน้ำขุ่น ขนมน้ำพุ เหล้า น้ำชา น้ำเปล่าสะอาด เป็นต้น (ประจวบ ประดิษฐ์สร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

ภาพ 7 เครื่องสังเวยที่ใช้ถวายเจ้าพ่อปากบาง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

จากการศึกษาละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น ผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น มีความเชื่อในเรื่องการถวายเครื่องสังเวยว่าการจะถวายสิ่งใดนั้น ขึ้นอยู่กับทางเจ้าภาพได้ขอบนบานสิ่งใดไว้ ทางคณะเป็นผู้บำเรอการแสดงเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พอใจ หากเครื่องสังเวยไม่ครบหรือขาดจากที่ได้ขอบนบานไว้ นั้นจะทำให้ผู้ว่าจ้างไม่ขาดสินบน สำหรับการจัดเครื่องสังเวยที่ทางคณะได้พบเห็น ผู้ว่าจ้างมักจะนิยมถวายเป็นเนื้อสัตว์ ผลไม้และขนมหวาน เนื้อสัตว์ที่ใช้ถวายมักเป็นประเภทของสุก เช่น หัวหมู ไก่ต้มสุก หมูนอตอง ปลาช่อน ซึ่งเป็นเครื่องสังเวยสำหรับไหว้เทพ

โดยนัยทางด้านนาฏศิลป์ ได้ถือเป็นเรื่องสืบเนื่องกันมาเกี่ยวกับการจัดเครื่องสังเวยไหว้ครูเทพเจ้าได้จัดไว้เป็นเครื่องสังเวยเดี่ยวและเครื่องสังเวยคู่ คือ มีเครื่องสังเวยดิบและสุก จากการสัมภาษณ์นางสมใจ อ่อนบาง (ผู้ว่าจ้าง) (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551) พบว่า การบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทพ เทวดา หรือเจ้าพ่อ เจ้าแม่ นั้นนิยมจัดประเภทหัวหมู ไก่ต้ม และมักจะเป็นของสุก ส่วนของดิบนั้นมักใช้สำหรับไหว้ผี เนื่องจากผู้บ่นมีความเชื่อว่า เครื่องสังเวยประเภทเนื้อสัตว์ที่เป็นของสุกนั้นจะทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกิดความอิ่มนสำราญและทำให้เกิดความพึงพอใจ หัวหมู ไก่ต้มสุก หมูนอตอง ปลาช่อน เครื่องกระยาบวช และขนมหวานจึงจัดเป็นเครื่องสังเวยสำหรับเทพและเทวดา

ดังนั้น เครื่องสังเวดดังกล่าวจึงเป็นที่นิยมในการนำมาขอบนบาน เพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยให้ได้ดังประสงค์ ส่วนการถวายเครื่องสังเวดประเภทของคิบเหมาะสำหรับการไหว้ผี ซึ่งส่วนใหญ่จะเห็นว่า หลังจากที่มีการไหว้เทพหรือเทวดาแล้วก็จะมีการแบ่งส่วนเครื่องสังเวดให้กับผีหรือวิญญาณที่เชื่อว่าเป็นเจ้าที่หรือเป็นวิญญาณที่ร่อนเร่ เพื่อให้มารับเครื่องสังเวดซึ่งถือว่าเป็นการให้ทานอีกด้วย การบูชาด้วยเครื่องสังเวดดังกล่าว ผู้บนเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะเกิดความอึดหนำสำราญจนเป็นที่พอใจ เมื่อเกิดความพึงพอใจแล้วก็จะถือว่าพันธะสัญญาที่ได้บนไว้ระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้บนจะถือว่าหมดสิ้นลง การถวายเครื่องสังเวดนอกจากเพื่อขอแก้สินบนแล้วนั้น ทางเจ้าภาพมักจะถวายเครื่องสังเวดที่มีความหมาย เพื่อเป็นการเสริมสิริมงคลแก่ชีวิตและเพื่อให้สมความปรารถนา ดังที่คาดหวังไว้ โดยเครื่องสังเวดนั้น มีความหมาย ดังนี้

กล้วย ความหมาย ความอุดมสมบูรณ์ มีลูกเต็มบ้านมีหลานเต็มเมือง และความสงบร่มเย็น

ส้ม ความหมาย เป็นผลไม้มงคลชนิดหนึ่งที่ตั้งชื่อถึงความ โชคดี ความเป็นสิริมงคล อยู่เย็นเป็นสุข

มะพร้าว ความหมาย ความบริสุทธิ์ เนื่องจากเป็นผลไม้ที่มีน้ำที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

แดงโม ความหมาย เชื่อว่าการกินเนื้อแดง โมทำให้เกิดสติปัญญาแล้ว ผู้มีปัญญาย่อมมองเห็นคุณประโยชน์ของแดงโม

ข้าวเหนียวสังขยา ความหมาย ชีวิตก็จะมี ความเหนียวแน่น เป็นปึกแผ่นมั่นคง
ขนมต้มแดง ต้มขาว ความหมาย พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามวัตถุประสงค์ที่ประกอบการทำขนม สามประการ คือ แป้ง น้ำตาล และมะพร้าว

ขนมกง ความหมาย กงเกี่ยวที่หมุนไปข้างหน้าเช่นเดียวกับพระธรรมจักร
ขนมทองหยิบ ความหมาย ความมั่งคั่ง หยิบจับการทำงานสิ่งใดก็จะร่ำรวย มีเงินมีทอง

ขนมทองหยอด ความหมาย ร่ำรวยมีเงินมีทอง ใช้จ่ายอย่างไม่รู้หมดสิ้น

ขนมฝอยทอง ความหมาย ความยืนยาว คั่งเส้นของขนมฝอยทอง

เมื่อขุ่น ความหมาย ทำกิจการใดก็จะมีคนคอยสนับสนุน คำจูน ช่วยเหลือไม่มี
วันตกต่ำ

ขนมขุ่น ความหมาย ความเจริญก้าวหน้า การได้เลื่อนชั้นเลื่อนยศถาบรรดาศักดิ์
ให้สูงส่งยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ขนมถั่วฟู ความหมาย ความเจริญรุ่งเรืองเฟื่องฟู

ความเชื่อในการรำถวายมือละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

ความเชื่อในการรำถวายมือละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เป็นการรำ
เพลงช้าเพลงเร็ว ถวายแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การรำถวายมือจะใช้ผู้แสดงจำนวน 4-6 คน อาจ
เป็นเพราะว่า คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ มีความเชื่อว่าการรำถวายมือนั้น เป็นการรำ
เพื่อถวายให้แก่ครูบาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้การรำรำมาให้จึงนิยมใช้
เพลงช้าเพลงเร็ว ส่วนการรำถวายมือเพื่อเป็นการแก้บนนั้น จำนวนนักแสดงจะถูก
กำหนดขึ้นโดยเจ้าภาพมีการกำหนดจารีตแบบแผนของการยี่นในตำแหน่งของตัวละคร
คือ ตัวละครชายจะยี่นค้ำขวามือของผู้ชม และตัวละครหญิงจะยี่นค้ำซ้ายมือของผู้ชม
การรำถวายมือนั้นมักจะรำหน้าโรงละคร หรืออาจจะรำหน้าศาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่
เจ้าภาพได้บนบานศาลกล่าวไว้

จากการศึกษาละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้นผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์-
จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ มีความเชื่อว่าการรำถวายมือเป็นการรำเพื่อถวายให้แก่ครูบาอาจารย์
ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้การรำรำมาให้ จึงนิยมใช้เพลงช้าเพลงเร็ว ด้วยกุศโล-
บายเพื่อให้นักแสดงได้ฝึกฝนท่ารำเบื้องต้นเพื่อเป็นการฝึกให้มีท่วงท่าที่งดงาม และเป็น
การเน้นย้ำความจำท่ารำที่เป็นท่าแม่บท กอปรกับการรำเพลงช้าเพลงเร็วเป็นการเตรียม
ความพร้อมของผู้แสดงเพื่อที่จะแสดงเป็นเรื่องเป็นราวตามที่กำหนดขึ้น อีกทั้งเป็น
การเตรียมความพร้อมของนักดนตรีเพื่อที่จะได้บรรเลงประกอบการแสดงละครที่เป็น
เนื้อเรื่องต่อไป

ความเชื่อในการประกาศเรื่องที่จะแสดง

เมื่อรำถวายมือแล้วคณะละครจะประกาศเรื่องที่จะแสดง โดยจะบอกชื่อเรื่อง ตอนที่แสดง ประกาศขอบคุณเจ้าภาพ และประกาศต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอให้ขาดสินบน แล้วจึงเริ่มการแสดง ดังการกล่าวประกาศเรื่อง ของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ดังต่อไปนี้ (พิบูล เกษมสุขสกุลณี, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

สวัสดีค่ะพ่อแม่พี่น้อง ชาววิเศษชัยชาญ วันนี้เราชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์เปิดฉากมาแสดงที่ศาลเจ้าพ่อปากบาง นะคะ ซึ่งชาวบ้านช่วยกันเป็นเจ้าภาพ นะคะ ตอนนีเราชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายก็ได้รำถวายมือกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้กับเจ้าที่เจ้าทาง เพื่อเป็นการคารวะต่อเจ้าที่เจ้าทาง นะคะ ขอบพระคุณทางเจ้าภาพที่ติดต่อเราชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์มาเปิดฉากทำการแสดงที่ศาลเจ้าพ่อปากบาง ก็ขอให้ท่านทั้งหลายที่สนับสนุนคณะละครของเรานั้นรำถวายให้ถูกหวยรางวัลที่หนึ่ง ให้มีเงินมีทอง คิดสิ่งใดขอให้สมความปรารถนา นะคะ หากสนใจในการแสดงของเราติดต่อหาเราชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์มาเปิดการแสดง ราคาเป็นกันเองนะคะ

สาธุ สาธุ สาธุ ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุก ๆ พระองค์ ลูกขอร่ำรำถวายมือเพื่อสักการบูชาเทพยดาอารักษ์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุกพระองค์ที่เจ้าภาพได้บนบานศาลกล่าวเอาไว้ ขอให้ขาดสินบนไป ขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์จงบันดาลให้ท่านเจ้าภาพและครอบครัวของท่านมีความสุขและเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ให้มีเงินมีทอง ให้ทำมาค้าขึ้น จะทำอะไรขอให้สมความปรารถนา ให้มีเงินมีทองเข้าบ้านนะคะ

ตอนนีเราชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ก็ได้รำถวายมือต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เรียบร้อยแล้วนะคะ เพื่อสักการะต่อเจ้าพ่อและเทพทุกพระองค์ ก็ขอให้ท่านเจ้าภาพขาดสินบนไป ขอให้เป็นเศรษฐี มหาเศรษฐี มั่งมีเงินทอง ทั้งในครอบครัวรวมทั้งญาติพี่น้อง ต่อไปนีเราชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ขอเปิดฉากทำการแสดงในท้องเรื่อง แก้วหน้าม้า ตอนลูก นะคะ เชิญรับชมได้จากเราชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

จากการศึกษาคณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์-
จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้นมีความเชื่อว่า การกล่าวประกาศเรื่องนั้นเป็นขนบนิยมของคณะ
เพราะเชื่อว่าจะต้องมีการบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทราบว่าเป็น
ผู้จัดหาละครและเครื่องสังเวยเพื่อขอแก้บน เมื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทราบว่าผู้ที่ติดสินบนนั้นได้
นำเครื่องสักการะและละครรามาถวายตามที่ได้สัญญากันไว้แล้ว ก็จะเกิดความพอใจและ
ถือว่า การที่ได้ติดสัญญาอันใดไว้นั้น จักว่าไม่มีพันธะสัญญาต่อกันอีก เรียกว่า “ขาดสินบน”
อีกทั้งเป็นการขอขอบคุณผู้ที่ได้ว่าจ้าง และอํานวยอวยพรให้กับผู้ที่มาชมละครและ
ผู้ว่าจ้างให้มีแต่ความสุขและมีโชคลาภด้วย ในแง่ของสังคมผู้ที่จะบนการแสดงโขนหรือ
ละครต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีฐานะดี ดังนั้น การประกาศชื่อเจ้าภาพก็ถือว่าเป็นการ
ให้เกียรติและบอกกล่าวให้ชาวบ้านได้รับรู้ อีกทั้งเป็นการสร้างความเข้าใจพื้นฐานให้แก่
ผู้ชมโดยเล่าเรื่องย่อพอสังเขปแล้วให้ผู้ชมได้ติดตามเนื้อเรื่องต่อไป รวมทั้งเป็นการ-
ประชาสัมพันธ์คณะของตนอีกด้วย

ความเชื่อในการร้องประกาศโรง

ความเชื่อในการร้องประกาศโรง เป็นการร้องเพื่อประกาศพระคุณครูและบิดา
มารดา ใช้ผู้แสดง 1 คน นั่งบนเตียงและร้องตามเนื้อร้อง โดยมีลูกคู่ร้องรับ ใช้บทร้องที่
เรียกว่า บทร้องนอก ซึ่งมีเนื้อร้องสำเนียงคล้ายกับโน้ราห์ทางภาคใต้ การร้องประกาศโรง
จะร้อง 2 ครั้ง ซึ่งเรียกว่า “ร้องเช้า” (लगโทนเช้า) และ “ร้องบ่าย” (लगโทนบ่าย) คือ ร้อง
ในช่วงเช้าก่อนการแสดงจะเริ่ม และร้องในช่วงบ่ายโมงก่อนจะเริ่มแสดงต่อในตอนบ่าย
ดังบทร้องสำหรับบทไหว้ครูของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ต่อไปนี้ (พิบูล เกษมสุขสกุลณี,
การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

คุณเอยคุณครูเหมือนฝั่งแม่น้ำพระคงคา
รินรินจะแห้งก็ไหลมายังไม่รู้สิ้นรู้สุด
สิบนิ้วลูกจะยกขึ้นดำเนินสรรเสริญถึงคุณพระพุทธร
จำสืลให้บริสุทธีไหว้พระเสียบแล้วจะสวคมนต์
ไหว้พระพุทธรพระธรรมเจ้ายกไว้ใส่เกล้าใส่ผม
ยกขึ้นไว้ใส่เกล้ายกขึ้นไว้ใส่ผมถวายบังคมทุกราตรี

ตีบนิ้วลูกจะขอลูกจะขอมือไหว้คุณให้มหาโยคี
 ขอสรรพขอเสียงให้ลูกเกลี้ยงดีลูกจะร้องกล่าวคำ
 กลางคืนลูกจะไหว้องค์พระจันทร์เจ้าเข้าจะไหว้พระอาทิตย์
 บทบาทพลาดหลังลูกน้อยรู้ผิดน้อยจะขอสมา
 ลูกจะขอไปด้วยทั้งพระปัจเจกสะสมไปด้วยพระปัญญา
 ขอสรรพขอเสียงให้ลูกบ้างลาปัญญาลูกมาเหมือนน้ำไหล
 ขอสรรพขอเสียงให้ลูกคั่งก้องเหมือนน้ำองศาเข้าหล่อใหม่
 ขอสรรพขอเสียงให้ลูกเกรียงไกรไหลไปยังท้องธารา
 สำหรับบทเข้า (ประกาศโรง) ของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ (พิบูล เกษมสุขสกุลณี,
 การสัมภรณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551) ปรากฏดังนี้
 ลงโรงลูกจะตั้ง นะโม พระอิติปิโส ภควา
 ลงโรงลูกจะตั้ง เป็นมะอะอุ มารักราร่างพระพรหมมา
 พระพุทธเจ้า ของเราทั้งห้า พระธรรมเจด พระคัมภีร์
 จะไหว้องค์พระวิฆังค์ ไหว้องค์พระสังข์คินี
 พระธรรมเจด พระคัมภีร์ มารักราร่างพระกายา
 ลูกจะไปฝ่ายใต้แล้วว่าฝ่ายเหนือ น้ำเนา น้ำเหนือก็ไหลมา
 อีกรั้งดวงเนตรพระทองยอดสร้อยลูกน้อยละลายเป้งทา
 กระจุกแข็งกระจุกขา ลูกยาจะทำไม้กัลดม
 อีกรั้งดวงเนตร ขอพระทองสวมสอดลูกน้อยจะทำหลอดลม
 จะทำเป็นไม้กัลดม สองแก้มมาร้อยข้างอา
 มาร้อยข้างเอ๋ย สองแก้มมาร้อยข้างอา
 โื้อ้พระทองร้อยข้างพ่อก็ไม่รักข้า
 พ่อจะมาตัดรักเสียให้ม้วย
 ไปเล่นที่ไหน ไปราที่ไหน พานวล พาไปเล่นด้วย
 พ่อจะมาตัดรักเสียให้ลูกม้วย อยู่ด้วยช่วยรามโนราห์

เมื่อเข้าการแสดงในช่วงบ่ายจะบรรเลงโหมโรงแล้วจึงร้องบ้าย เรียกอีกอย่างว่า
 ลงโตนบ้ายในช่วงเวลา 13.00 น. แล้วจึงค่อยเริ่มการแสดงต่อจนจบเรื่อง ดังบทร้องบ้าย
 ต่อไปนี้ (พิบูล เกษมสุขสกุลณี, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

ยามตะวันตกจันทรฉายบ้ายไปแล้ว มิได้อู่โรง
 แล้วนางน่องแก้วเหนือนักพักแล้วจะเคือคร้อน
 เมื่อยามสาดส่องพระคงคาเปลื้องผ้าภูษาไว้ก่อน
 หยุดพักให้สบายจะพอหายร้อนสักหน่อยจึงก่อนแล้วค่อยไป
 ตัวเจ้าไปไหนอย่าให้มันคำตัวพี่จะทำไว้คอยท่า
 ลูกคู่อดหมากทั้งปุ่นทั้งยาสุคที่จะหาผู้ใดกิน
 หม่อมพ้อมหม่อมแม่มาแลลูกรำ ตักแตนแลทั้งแผ่นดิน
 ลูกคู่อดหมากเสียนหมดสิ้นหาไหนได้กินจนเข้าตรู่
 บางครั้งชอบใจของแกมาก ๆ ประเดี้ยวหาหมากมาจิบพลู
 ไปให้หลานรักของแกแลดูเหมือนรำเหมือนกินนอน
 มียายคนหนึ่งหัวใจแหวแหวไม่ชอบใจแกผันผอน
 อุ้มลูกจูงหลานพากันไปนอน หุนหันผันผอนอยู่เคหา
 มียายคนหนึ่งหัวใจแหวแหวอนแม่มาเล่นมโนห์รำ
 ได้เงินสองสลึงแล้วห่อชายผ้าใครไม่ว่าอุตสาหกรรม
 ลูกพี่บ่นคำวามาหลางอุตสาหกรรมนางไปค้ำกิน
 ยายเผ่าชราอุตสาหกรรมฝืนถือไม้เท้าก้าวย่นในโรงรำ (นะน้องเอ๋ย) (ลงโตน)
 ตัวข้าเหมือนนกเขาชวาที่ท่านปล่อยออกจากกรงทอง
 บินล่องลอยสองตาชม้อยคอยแลดู
 เข้าไปใกล้มันแล้วขันคุณแลดูร้าวรานในหัวใจ
 อันตัวพี่ชายจะร้องทักกลัวจะไม่รู้จักว่าชื่อไร
 จะร้องถามเจ้าเองก็เกรงใจเข้าใกล้กลัวนางจะบินหนี (ลงโตน)

จากการศึกษาขณะละครชาตรีศิษย์จันทรฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์-
 จันทรฉายวิเศษศิลป์นั้นมีความเชื่อว่า การร้องในช่วงประกาศโรงนั้นเป็นการระลึกถึงครู
 ผู้ที่ถ่ายทอดกระบวนการทำรำร่า และประสิทธิ์ประสาทละครชาตรี ซึ่งเป็นการแสดงความ-

กัตถัญญต่อบรมครู ทั้งครูเทพตามความเชื่อทางพราหมณ์ฮินดู ซึ่งมีพระภรตฤาษีเป็นผู้-
บันทึกรายรา การบูชาเริ่มต้นด้วยการบูชาพระรัตนตรัยตามความเชื่อของชาวพุทธ
เนื่องจากคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก

หลังจากนั้นจึงทำการร้องประกาศโรง เชื่อว่าเป็นการร้องบอกต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ทั้งหลายเพื่อให้มาช่วยคลบ้นกาลให้เกิดความราบรื่นต่อการแสดง ซึ่งเป็นสิ่งผู้แสดงมัก
ร้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือตามความเชื่อที่ได้รับสืบทอดกันมา เมื่อแสดงถึง
ช่วงเวลาที่ยังจะต้องหยุดทำการแสดงเนื่องจากจะต้องทำการถอนเครื่องตั้งเวย เพราะ
เชื่อว่าเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อรับเชิญแล้วจะเสด็จลงมาประทับและดูแลคนได้แก่
เพียงวัน เพราะเทพทุกองค์ต้องขึ้นเฝ้าพระอิศวร จึงทำเป็นประเพณีกันมาว่าตั้งแต่เวลา
12.00-13.00 น. เป็นเวลาหยุดการแสดง แม้แต่เครื่องดนตรีผู้ใดจะไปตีหรือเคาะเล่นก็
ไม่ได้ เพราะเชื่อว่าจะทำให้เทพเจ้าเป็นกังวล เมื่อเข้าช่วงบ่ายนั้นจะทำการลงโพนอีกรอบ
ซึ่งใช้บทร้องต่างกัน การร้องลงโพนในช่วงบ่ายนั้นจัดว่าเป็นการ โหมโรงเพื่อให้ชาวบ้าน
ได้รับรู้ว่าการแสดงในช่วงบ่ายนั้นกำลังจะเริ่มขึ้น ซึ่งจัดว่าเป็นเอกลักษณ์ของการแสดง
ละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

ความเชื่อในการร้องชาตรีและรำซัดชาตรี

ความเชื่อในการร้องชาตรีและรำซัดชาตรี เรียกได้อีกอย่างว่า “รำซัดหน้าบท”
เมื่อทำการร้องไหว้ครูเป็นอันเสร็จแล้วนั้นจะต้องทำการร้องชาตรี หรือที่เรียกว่า
“ร้องโพน” ก่อนที่จะทำการรำ เพื่อเป็นการรำบูชาครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยผู้แสดงจะรำ
ที่พื้นหน้าเตียง เรียกอีกอย่างว่า รำหน้าเตียง หรือรำซัดหน้าเตียง ซึ่งมีความเชื่อว่าผู้ที่
รำซัดหน้าบทตามเพลง จะว่าอาคมและเดินเวียนซ้ายวนรอบเพื่อเป็นการลงอักขระเลข-
ยันต์ เรียกว่า “ซักยันต์” หรือ “ซักโยแมงมุม” เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น ผู้แสดงใน
ขณะที่รำจะต้องมีการบริกรรมคาถาไปพร้อมกับการเดินลงอักขระ ตามบทร้องชาตรี
(บทร้องโพน) ของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ดังนี้ (พิบูล เกษมสุขสกุลณี, การสัมภาษณ์-
ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

ไหว้ครูเสร็จแล้วลูกเกล้าเป็นเพลงพระคาถา

ไหว้ทำวธรรณีทำวนาคาเทวมหาราชมหาชัย

ลูกจะไหว้แม่โพควดีธรณีแม่ได้มาเป็นใหญ่
 ลูกจะไหว้มหากรรมมหาชัยผู้ได้สะสมโมทนา
 วันนี้มีละครแก้สินบนลูกจะร้องกังวลให้พ่อมา
 พ่อมาด้วยเรือก็กลัวจะช้าพ่อมาด้วยม้าโนมัย
 มาแล้วอย่าได้แหวะเวียนอย่าได้เปลืองเทียนแล้วเปลืองไส้
 พ่อมาแล้วอย่าได้เลยไปแหวะเล่นด้วยโยกับน้องอา
 บทร้องซัดซาตรี ของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ (พิบูล เกษมสุขสกุลณี, การ-
 สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551) ปราบกฏดังนี้
 ตัวข้าเหมือนนกเขาชวาที่ท่านปล่อย
 ออกจากกรงทองบินล่องลอย
 สองตาขม้อยคอยแลดู
 เข้าไปใกล้มันแล้วขันดู
 แลดูร้าวรานในหัวใจ
 อันตัวพี่ชายจะร้องทัก
 กลัวจะไม่รู้จักว่าชื่อไร
 จะร้องถามเจ้าเองก็เกรงใจ
 เข้าใกล้กลัวนางจะบินหนี (จากนั้นจึงรำซัดและบริกรรมคาถา)

ภาพ 8 การร้องชาตรีโดยนักแสดงคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

จากการศึกษาละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เชื่อว่าการรำชดหน้าบทเมื่อครั้งบรรพบุรุษได้มีการถ่ายทอดให้แก่ผู้ชายเท่านั้น (ดังแสดงในภาพ 8) และต้องผ่านการบวชเรียนหรือได้รับการถ่ายทอดเรื่องของไสยเวทย์ นายโรงหรือแม่ครูจะเป็นผู้คัดเลือกลูกศิษย์ที่ฝีมือดี และมีความสามารถจัดเจนที่สุดในการรำชดชาตรี เมื่อรำชดชาตรีไหว้ครูจบแล้ว ผู้แสดงจะเดินเข้าโรงไป ระหว่างที่รำอยู่นั้น จะมีพิธีการประกอบอยู่ด้วย ซึ่งเรียกว่า “ทับที่” จากนั้นก็มีการบริการมคาถาป้องกันการกระทำอัปมงคลจากผู้ไม่ปรารถนาดี มีการขอที่ธรณีสงฆ์ (หากจัดการแสดงในบริเวณวัด) และเนื่องจากมีความเชื่อว่าขั้นตอนนี้จะต้องประกอบการบริการมคาถาไปพร้อมกับการลงอักขระเลขยันต์เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ มีการร่ายคาถากำหนดสี่มุมโรง ป้องกันคุณไสยที่ถูกปล่อยมาทำร้ายคนในคณะ และเพื่อที่จะให้สถานที่ที่จะแสดงละครชาตรีนั้นพร้อมที่จะแสดงต่อไป จากนั้นจึงเริ่มจับเรื่อง (เริ่มแสดง)

อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดละครชาตรีในยุคหลังนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนไปมาก นิยมใช้ผู้หญิงเล่น เนื่องจากในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นได้มีพระราชทานอนุญาตให้ฝึกหัดละครผู้หญิงนอกวังแสดงได้ เพราะว่ามีรูปร่างผิวพรรณน่าชมกว่าการใช้

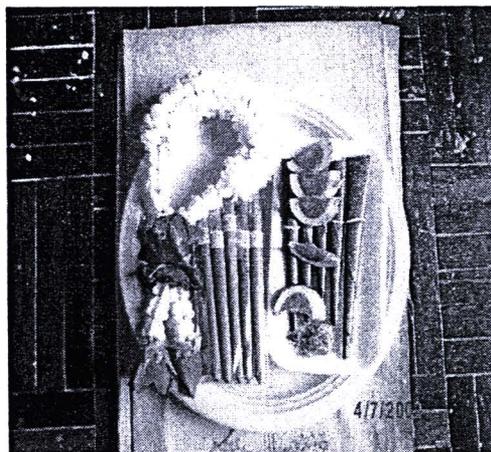
ผู้ชายแสดงในบางบทบาท จึงทำให้เริ่มมีการพัฒนาการละครไปทั่วกรุง ตั้งแต่นั้นมา ละครต่าง ๆ จึงมักใช้ผู้หญิงเป็นผู้แสดงแทนผู้ชายหรือเป็นการแสดงละครแบบผสมชายและหญิง (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547, หน้า 157) ดังเช่นละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉาย-วิเศษศิลป์ ก็ได้รับการพัฒนาการแสดงเช่นเดียวกัน จึงทำให้ในปัจจุบันนี้ไม่มีการถ่ายทอดในส่วนของ การบริกรรมคาถา และลงอักขระเลขยันต์ เนื่องจากการผู้รับมอ การบริกรรมคาถาไปพร้อมกับการลงอักขระเลขยันต์ได้กำหนดให้เป็นผู้ชายเท่านั้น ดังนั้น การแสดงในกลุ่มคนรุ่นหลังจึงเหลือเพียงการเดินวนเวียนซ้ายเพื่อให้เป็นไปตาม กระบวนท่ารำเท่านั้น อีกทั้งความก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีในยุคปัจจุบันทำให้ความเชื่อในด้านนี้เสื่อมหายไป จึงคงหลงเหลือแต่เพียงคำบอกเล่าไปสู่รุ่นต่อรุ่นเท่านั้น

ความเชื่อตามขนบนิยม

การไหว้ครูเป็นขนบนิยมของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ที่ยึดถือปฏิบัติกันมาโดยกำหนดเป็นแบบแผนอย่างเคร่งครัดด้วยความเชื่อว่า “ครู” นั้นมีตัวตน และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผสมผสานกันระหว่างบุคคล วิญญาณบรรพบุรุษ และเทวดารวม ดังนั้น จึงมีความเชื่อต่อการปฏิบัติต่อครู หากผิดไปจากการสั่งสอนนั้นจึงจัดว่า ผิดต่อครู หรือเรียกอีกอย่างว่า “ผิดครู” หรือ “นอกครู” ดังนั้นการไหว้ครูจึงเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิตาที่มีต่อบุรพาจารย์ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเทพ เป็นมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว ซึ่งประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ไว้ให้ รวมถึงครูพักลักจำ และผู้เกี่ยวข้องในการเรียนการสอนต่าง ๆ

ภาพ 9 หิ้งบูชาครุณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

ภาพ 10 เครื่องบูชาครูที่ใช้ถวาย

การไหว้ครูถือเป็นธรรมเนียมที่จะต้องปฏิบัติสม่ำเสมอ สำหรับคณะละครศิษย์-
จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น มีการจัดหิ้งบูชาที่บ้าน (ดังแสดงในภาพ 9) สถานที่ตั้งใน
ปัจจุบัน 148/1 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง จากการสัมภาษณ์
นางพิกุล เกษมสุขสถณี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 12 มกราคม 2552) กล่าวว่า

การบูชาครูจะต้องทำทุกวัน (ดังแสดงในภาพ 10) คือการถวายน้ำสะอาด และทุก
วันพฤหัสบดีจะถวายดอกไม้ รูป เทียน หมาก พลุ ครูที่บูชา คือ พระอิศวร พระ-

วิสุกรรม พระปรคนธรรพ์ พระปัญญาสิขร ถือว่าเป็นครุเทพ (ดังแสดงในภาพ 11) และพ่อแก่ (พระภรตฤาษี) (ดังแสดงในภาพ 12) ถือว่าเป็นครุฝ่ายมนุषย์ รวมไปถึง การบูชาศิระะที่ใช้แสดงและเครื่องดนตรีต่าง ๆ

ภาพ 11 ศิระะครุเทพ

ภาพ 12 ศิระะพ่อแก่

จากการศึกษาละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น ผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์-จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เชื่อว่า ศิระะครุพ่อแก่นั้น ได้รับสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ มีอายุเป็นร้อยปี ภายในเป็นไม้แกะสลักมีลักษณะปิดทองทับ สันนิษฐานว่าเป็นไม้เนื้อแข็ง

จำพวกไม้สัก ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้าง ซึ่งจะมอบให้ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดให้เป็นเจ้าของ
คณะ เมื่อครั้งยายจันและยายฉายได้มอบให้ไว้กับนางประจวบครั้งที่ได้รับการถ่ายทอด
ละครชาตรีเมื่อราวอายุ 20 ปี ท่านกล่าวว่า (พิบูล เกษมสุขสกุล, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล,
12 มกราคม 2552)

ยังไม่ค่อยรู้ประสาในเรื่องของละคร แต่ท่านคงเห็นความสามารถในการจดจำ
ท่ารำและบทได้จึงได้คิดว่าจะมอบคณะไว้ให้ผู้สืบทอด แต่ก็มีเหตุขัดข้อง
การแสดงไประยะหนึ่งในช่วงมีครอบครัว จนลูกศิษย์ทั้งหลายช่วยกันออกแสดง
เพราะกลัวชื่อเสียงจะห่างหายไป คิดว่าจะมอบต่อให้ใครต่อไป เพราะลูกหลาน
รุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจ มีเพียงลูกชายคนกลางที่ยังคงเล่นปีพาทย์ และสะใภ้ที่เป็น
ละครมาจากคณะอื่น

ท่านจึงได้มอบคณะละครให้กับนายอนุกุล ประดิษฐ์สรและนางพิบูล เกษมสุขสกุล
ซึ่งเป็นสะใภ้ และมอบคาถาในการบูชาครูที่ได้รับถ่ายทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ดังนี้
(พิบูล เกษมสุขสกุล, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 12 มกราคม 2552)

อิมัง ฐปิงวะรัง ครูอาจารย์ยัง
ปะติคันธัง ทิอะหังเทมิ ตะติยมปี
อิมัง ทุติยมปี พุทธบูชามหาเศววันโต
ธรรมบูชามหาโกะวะโฮ ทิโรกะนาถัง
อะภิปุชะยามิ

ความเชื่อและข้อห้ามของละครชาตรีคณะศิษย์จันท์ฉายวิเศษศิลป์

เคล็ดกลางและข้อห้ามเกี่ยวกับความเชื่อละครชาตรีคณะศิษย์จันท์ฉายวิเศษศิลป์
เป็นจารีตนิยมที่นาฏศิลป์ละครชาตรีคณะศิษย์จันท์ฉายวิเศษศิลป์ได้ยึดถือเป็นแนว
ปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังนี้

1. การขอพรและการขอสมาผู้แสดงด้วยกัน คือ การขอพรสำหรับผู้ที่เป็น
นักแสดงอาวุโสจะให้สืบทอดให้พร้อมกับนักแสดงที่มีอายุ วุฒิภาว่น้อยกว่า หรือพวกนักแสดง
รุ่นใหม่ และหลังจากแสดงเสร็จผู้แสดงที่มีวุฒิภาว่น้อยกว่าจะขอสมาลาโทษแก่
นักแสดงอาวุโส

จากการศึกษาคณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น มีความเชื่อดังกล่าวด้วยในขณะที่แสดงอาจมีข้อผิดพลาดหรือมีการล่วงเกินผู้ที่มีอาวุโสกว่า จัดเป็นธรรมเนียมประเพณีที่กระทำสืบกันมา ด้วยมีกุศโลบาย เพื่อให้คนภายในคณะเกิดความรักใคร่กลมเกลียว และรู้จักที่จะให้ความเคารพและให้อภัยซึ่งกันและกัน เนื่องจากการแสดงละครจะมีบทบาทของตัวละครแต่ละตัว ที่จะต้องแสดงตามเนื้อเรื่องบางครั้งอาจจะกระทบต่อวิญญู และมิเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ผู้ค้อยอาวุโสจะล่วงล้ำต่อผู้อาวุโส ดังนั้นเมื่อการแสดงจบลง ผู้ค้อยอาวุโสหรือรุ่นลูกศิษย์ก็จะมากราบขอสมานลาโทษจากครู สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่นาฏศิลป์จะละเลยเสียมิได้ เพราะสรรพวิชาทั้งหลายนั้นล้วนได้รับการถ่ายทอดจากครูทั้งสิ้น อันจะนำมาสู่ความเป็นสิริมงคลแก่ตน และทำให้นาฏศิลป์ในคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

2. ห้ามข้ามชุดเครื่องแต่งกาย ชุดเครื่องแต่งกายจัดว่าเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการแสดงเพื่อให้การแสดงนั้นดูสมจริง และเป็นการบ่งบอกลักษณะของตัวละคร ลักษณะนิสัย เชื้อชาติ วัย เพศและฐานะของตัวละคร เครื่องแต่งกายละครชาตรีนั้นจะเรียกว่า “เครื่องบน” ซึ่งแบ่งออกเป็น การแต่งกายยืนเครื่อง และเครื่องแต่งกายเบ็ดเตล็ด มีความเชื่อว่าเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนั้น นำมาจากการเลียนแบบเครื่องทรงของเทพและกษัตริย์ที่จัดว่าเป็นสมมุติเทพ ดังนั้นถือว่าเป็นของสูงและเป็นเครื่องมือในการประกอบสัมมาชีพจึงห้ามลบหลู่ คูหมิ่น ห้ามเดินข้าม กรณีวางกีดขวางทางเดินต้องยกให้พ้นบริเวณทางเดิน มิเช่นนั้นหากกระทำการล่วงเกินนั้นจะทำให้วิชาเสื่อม

จากการศึกษาคณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ พบว่า คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ มีความเชื่อที่เนื่องด้วยในอดีตนั้นละครชาตรีนั้นจัดว่าเป็นละครที่ประกอบไปด้วยความเชื่อในเรื่องของเวทย์มนต์คาถา ผู้ที่แสดงจะต้องประกอบไปด้วยความสามารถทางด้าน การแสดงอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องมีความรู้วิชาอาคมจึงจะทำให้การเก็บนั้นสำเร็จไปได้ด้วยดี ดังนั้น การกระทำผิดจึงมีผลทางจิตใจต่อผู้แสดง ดังเช่นจะต้องเคารพเครื่องแต่งกายที่ใช้แสดง ด้วยเป็นกุศโลบายของนาฏศิลป์ตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตาทวดได้กล่าวกันว่า การแต่งกายละครชาตรีนั้นเลียนแบบเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ และเป็นเครื่องประกอบสัมมาอาชีพซึ่งนักแสดงแต่ละคนจะต้องสร้างไว้เป็นของตนเอง เก็บ

รักษาและดูแลเครื่องแต่งกายเป็นอย่างดี เปรียบเสมือนเป็นเครื่องแต่งกายประจำตัวที่ใช้ในการประกอบอาชีพ กอปรกับเครื่องแต่งกายนั้น ต้องใช้ระยะเวลาในการสร้าง และมีราคาแพง ดังนั้นนาฏศิลป์จึงจำเป็นต้องเก็บรักษาเป็นอย่างดี ด้วยมีความเชื่อว่าเครื่องแต่งกายนั้นมีบุญคุณแก่ตนทำให้มีรายได้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และถ้าหากชุดการแสดงทรุดโทรมลงถึงเวลาที่จะต้องเปลี่ยนชุดใหม่นาฏศิลป์ ก็จะต้องนำเครื่องแต่งกายไปทำพิธีจำเริญเครื่องเพื่อรักษาจารีตที่มีแต่โบราณไว้และเป็นการแสดงความกตัญญูต่อกด้วย

3. ห้ามขึ้นโรงแสดงก่อนอัญเชิญพ่อแก่ขึ้นโรง ก่อนที่นักแสดงจะขึ้นโรงแสดงนั้น ผู้เป็นนายโรงจะต้องอัญเชิญพ่อแก่ขึ้นตั้งบนโรงละครก่อน เป็นธรรมเนียมว่านักแสดงจะไม่สามารถขึ้นโรงละครก่อนได้

จากการศึกษาคณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้นเชื่อสืบทอดกันมาว่า สถานที่ในการตั้งโรงแสดงนั้นมักจะต้องมีการเปลี่ยนสถานที่ไปเรื่อย ๆ เนื่องจากละครชาตรีนั้นเป็นละครเร่ ในครั้งโบราณมีการเล่นประชันกันมาก ผู้แสดงมักจะมีวิชาอาคมทางไสยเวทย์ ดังนั้น ผู้แสดงจะมีความเชื่อและกลัวว่าสถานที่ในแต่ละที่อาจมีการปล่อยของไม่ดี หรือสิ่งที่เป็นอัปมงคลอันจะมีผลต่อนักแสดง จึงต้องอัญเชิญพ่อแก่ขึ้นตั้งบนโรงแสดงก่อนเพื่อให้พ่อแก่ช่วยจัดสิ่งอัปมงคลออกไป นักแสดงจึงจะขึ้นโรงแสดงเพื่อทำการตั้งเครื่องแสดงและเครื่องดนตรีต่อไปได้

4. ห้ามเปลี่ยนชุดการแสดงหน้าพ่อแก่ พ่อแก่จัดว่าเป็นครูที่เคารพบูชาของเหล่าศิลปิน การแต่งกายนักแสดงจึงมีการจัดให้เป็นสัดส่วนคือ ด้านข้างซ้ายและขวาของหลังโรงเท่านั้น

จากการศึกษาคณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ มีความเชื่อว่า การแสดงละครชาตรีในปัจจุบันมักใช้นักแสดงเป็นผู้หญิงเป็นส่วนมาก ดังนั้นการจะผลัดผ้าเครื่องแต่งกายอาจไม่เป็นการสมควร เนื่องจากพ่อแก่เป็นผู้ทรงศีล อีกทั้งการผลัดผ้าอาจจะไปทับหรือคล่อมเครื่องศิระที่เคารพบูชาได้ อีกทั้งช่วงกลางของด้านหลังโรงแสดงจะเป็นที่ตั้งของศิระครูทั้งหลาย

รวมไปถึงศีรษะที่ใช้ในการแสดง และจะต้องทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงทุกครั้ง จึงจัดว่าเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นกัน จึงเป็นกุศโลบายว่าห้ามเปลี่ยนชุดการแสดงต่อหน้า พ่อแม่ เป็นการถ่ายทอดสืบต่อกันมา

5. ห้ามใช้กรับมาค้าในการทรงตัว เรียกอีกอย่างว่า “ท้าวกรับ” เนื่องจากกรับเป็นเครื่องดนตรีที่ทำมาจากไม้ไผ่นำมาเหลาให้แหลมเสี้ยนและมีขนาดยาวเท่า ๆ กันทั้งสองชิ้น

จากการศึกษาละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า คณะศิษย์-จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เชื่อว่า นักดนตรีให้ความเคารพศรัทธาต่อเครื่องดนตรีทุกชิ้นเพราะเชื่อว่ามีบรมครูสถิตอยู่ ดังนั้น การนำเครื่องดนตรีมาเล่นหรือนำมาเป็นเครื่องมือในการค้ายันตัวทั้งในลักษณะนั่งหรือยืน จัดว่าเป็นข้อห้าม โดยเฉพาะเด็ก ๆ ที่ไม่รู้ประสาหมักจะนึกสนุกเพราะกรับเป็นเครื่องเคาะจังหวะที่สนุกสนาน จากการสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นกุศโลบายของคนโบราณเพื่อเป็นการดูแลรักษาเครื่องดนตรีให้ไม่เกิดการชำรุด หากนำกรับมาเป็นเครื่องมือในการค้ายันนั้น คิ้วหน้าหนักของผู้ค้าอาจจะทำให้กรับไม้ไผ่หัก หากจะแสดงแล้วนั้นจะขาดเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ จะมีผลกระทบต่อผู้แสดงได้ เนื่องจากละครชาตรีนั้นผู้แสดงจะต้องรำให้สอดคล้องกับจังหวะ และต้องยึดจังหวะเป็นหลักในการกระทบ และยึดเยื้องตามจังหวะเปรียบเสมือนการสอนเป็นนัยว่า อย่าเล่นกับจังหวะหรืออย่าละเลยกับจังหวะ เนื่องจากเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของการแสดงละครชาตรี

พิธีกรรมของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคกลางที่ไม่ใช่พิธีมาตรฐาน จะต้องทำพิธีกรรมไม่ว่าจะอยู่แห่งใด ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีพิธีกรรมเฉพาะของท้องถิ่น ที่ใช้ลักษณะพิเศษของตนซึ่งท้องถิ่นอื่นไม่มี กลายเป็นประเพณี หรือเทศกาลเฉพาะของแต่ละแห่งที่สัมพันธ์กับสถานที่หรือวัตถุศักดิ์สิทธิ์ของที่นั้น ๆ โดยเฉพาะ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม 13, 2542, หน้า 6323)

พิธีกรรม คือ การกระทำที่มนุษย์สมมติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจ

และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป จึงก่อให้เกิดเป็น “พิธีกรรม” ด้วยความเชื่อและความศรัทธา ดังนั้น พิธีกรรมในละครชาตรี หมายถึง การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความเป็นสิริมงคลและเป็นการแก้สึบบนตามที่ได้บบานไว้ โดยนำการร้องรำทำเพลงมาประกอบในพิธีกรรม และให้ผู้แสดงเป็นตัวแทนในการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (สิราพร จูติฐาน, 2533, หน้า 5)

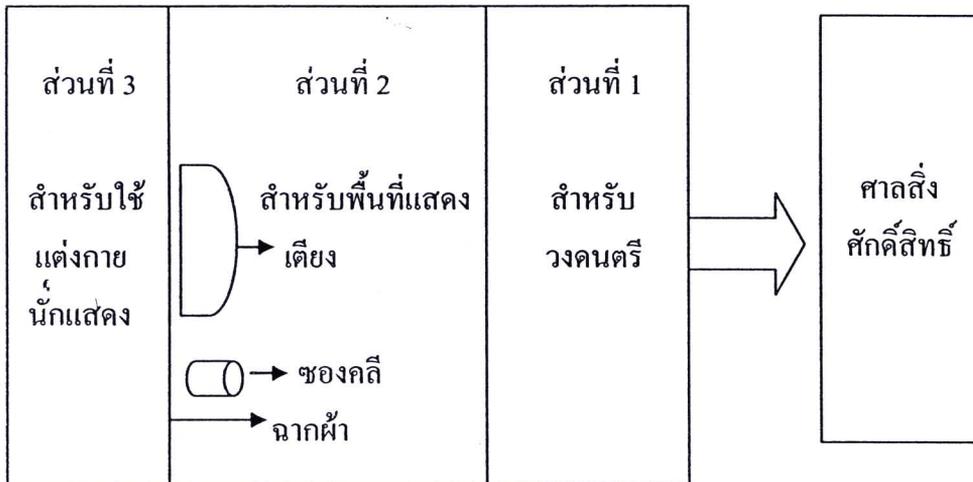
พิธีกรรมการแสดงละครชาตรีจัดว่าเป็นละครเก่าแก่ที่มีปรากฏในจังหวัดอ่างทอง มีการสืบทอดการแสดงสืบทอดกันมานานและประชาชนในท้องถิ่นยังให้ความสำคัญนำมาใช้แก้บน เพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือตลอดมา การแสดงละครเพื่อแก้บน ถูกนำมาใช้เป็นที่มาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ตั้งความหวังไว้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเชื่อความเชื่อจึงทำให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ให้ตนพ้นทุกข์และได้รับความสุข การกระทำต่าง ๆ คือ พิธีกรรมนั่นเอง

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า การแสดงละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มีส่วนประกอบด้านพิธีกรรม ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่กระทำขึ้น เพื่อการบูชาระหว่างผู้นับถือกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยแบ่งส่วนพิธีกรรมได้ ดังนี้

พิธีกรรมการปลุกโรง

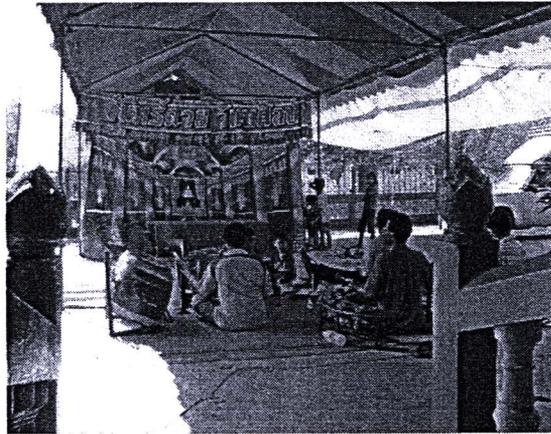
พิธีกรรมการปลุกโรง เป็นพิธีกรรมก่อนการแสดง โดยเริ่มตั้งแต่การเตรียมสถานที่ ดังนี้ สถานที่แสดง หรือพิธีกรรมการปลุกโรง ก่อนที่จะมีการปลุกโรงทุกครั้ง ผู้เป็นนายโรงจะต้องเชิญพ่อแก่จากบ้านไปเพื่อ ไปตั้งกานลที่โรงแสดง จากนั้นจะทำพิธีจุดธูป 3 ดอก ขออนุญาตต่อเจ้าที่เจ้าทางเพื่อทำการปลุกโรงต่อไป โรงละครชาตรีในครั้งโบราณจะไม่มีโรงละครที่สร้างแบบลักษณะถาวร แต่จะมีลักษณะการปลุกโรงใช้แสดงแบบชั่วคราวและมีขนาดไม่แน่นอน วิธีการปลุกโรงละคร (ดังแสดงในภาพ 13) ต้องปลุกหันหน้าโรงละครเข้าไปยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ คือต้องหันหน้าโรงละครเข้าหาด้านหน้าของโบสถ์หรือทางด้านหน้าของศาลเจ้า ในกรณีที่มีการปลุกศาลเพียงตาเพื่อตั้งเครื่องสังเวย ก็หันหน้าโรงละครเข้าหาศาลเพียงตาเช่นเดียวกัน โรงละครส่วนใหญ่จึงหันหน้าไปทางทิศตะวันตก หรือไม่กี่หันหน้าโรงละครเข้าหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขึ้นตอนที่เป็นพิธีกรรมการปลุกโรงที่หัวหน้าคณะต้องให้ความสำคัญคือ การหันหน้าโรงละครให้

ถูกทิศทางที่จะแสดง ผู้ประกอบพิธีกรรมจะใช้ผู้ชายซึ่งเป็นนายโรงเป็นผู้ทำพิธี และจัดเครื่องบูชาด้วย หมาก พลู รูปและเทียน ก่อนที่จะมีการแสดงทุกครั้งไป

ภาพ 13 แผนผังโรงละครชาตรีที่ใช้ในปัจจุบัน

ในยุคปัจจุบันเจ้าภาพจะจ้างเต็นท์มาวาง และจะทำการแสดงกันในเต็นท์ และใช้ฉากที่มีลักษณะของการแสดงลิเก ซึ่งต่างกับโรงละครในยุคก่อนที่ไม่มีฉากประกอบและมักแสดงในพื้นที่โล่งแจ้งซึ่งในยุคปัจจุบันนั้นมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ซึ่งในบางครั้งพื้นที่หน้าศาลสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาจจะไม่อำนวยต่อการตั้งโรง จึงใช้เพียงการกางเต็นท์ผ้าใบแบบง่าย ๆ เท่านั้น และแบ่งพื้นที่ทำการแสดงออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นพื้นที่วางเครื่องดนตรี ส่วนที่ 2 เป็นพื้นที่สำหรับการแสดง ส่วนที่ 3 เป็นพื้นที่สำหรับการแต่งตัวซึ่งเป็นด้านหลังโรงละคร

ภาพ 14 การตั้งโรงละครคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

จากการศึกษาคณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ พบว่าพิธีการปลุกโรงของละครชาตรีมีส่วนสำคัญในการแสดง ซึ่งประกอบไปด้วยความเชื่อทางศาสนา-พราหมณ์ฮินดูที่เข้ามามีอิทธิพล โดยมีการประกอบพิธีกรรมเป็นหัวใจหลักในการสร้างโรงละคร โรงละครชาตรีในครั้งโบราณจะไม่มีโรงละครที่สร้างแบบลักษณะถาวร แต่จะมีลักษณะการปลุกโรงใช้แสดงแบบชั่วคราว (ดังแสดงในภาพ 14) และมีขนาดไม่แน่นอน เนื่องจากจะนำความเป็นสิริมงคลมาให้ทั้งผู้หาละคร และคณะละครที่แสดงในวันนั้น

พิธีกรรมการตั้งเครื่องสังเวทบูชา

การตั้งเครื่องสังเวท คือ การถวายเครื่องสังเวทต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เจ้าภาพได้บนบานศาลกล่าวไว้ เป็นความเชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น จะมาประทับและรับเครื่องสังเวท ดังนั้น การตั้งเครื่องสังเวทบูชาเพื่อเป็นการแก้บนนั้นจะต้องตั้งวางบนศาลเพียงตา และจัดที่สำหรับการประทับของเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อันเชิญมาด้วย

ศาลเพียงตา หมายถึง ศาลชนิดที่ทำขึ้นชั่วคราวสำหรับเป็นที่สถิตเทพดา เทพารักษ์ เป็นต้น ในการพิธีบวงสรวงบูชาลักษณะเป็นร้าน 4 เสา ยกพื้นสูง พื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้างยาวด้านละสอง ตอนหน้าร้านทำพื้นลดต่ำลงชั้นหนึ่ง มีเสารับ

2 ต้น พื้นชั้นลคนี้สูงเสมอระดับตาเนื่องด้วยความสูงกำหนดให้เสมอระดับตา ศาล
ลักษณะนี้จึงเรียกกันว่า “ศาลเพียงตา” ศาลเช่นนี้มีเสารวม 6 ต้น พื้นที่ตอนบนมักใช้ตั้ง
บายศรี พื้นชั้นลคใช้ตั้งเครื่องสังเวย (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม 13, 2542,
หน้า 6245) ลักษณะของศาลเพียงตาพื้นบ้านเมื่อครั้งโบราณ ทำเป็นแคร่ไม้ไผ่ หรือ โต้ะ
มี 4 ขา 2 แคร่ แคร่หนึ่งเป็นที่ประทับของเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่สำคัญที่แคร่นี้
ต้องประกอบด้วย ร่ม 1 คัน สำหรับกางให้เทพเจ้า แก้วใส่น้ำสะอาด 1 ชุด สำหรับเทพเจ้า
ไว้ดื่มระหว่างประทับคู่ละคร หมอนขวาน 1 ลูก อีกแคร่หนึ่งมี 4 ขา เช่นเดียวกัน มีขนาด
ที่จะวางเครื่องเช่นสังเวย เครื่องเช่นสังเวยนั้นแล้วแต่ที่เจ้าภาพได้บนไว้ ตัวอย่างเช่น หัว
หมู 1 หัว พร้อมขา 4 ขา หาง 1 หาง และลิ้น 1 อัน เป็ด 1 ตัว ไก่ 1 ตัว กล้วยน้ำว่า 1 หวี
มะพร้าวอ่อน 1 ลูก ขนมต้มแดง 1 ที่ ขนมต้มขาว 1 ที่ เผือกต้ม 1 ที่ มันต้ม 1 ที่ ดอกไม้
และรูปเทียน ผลไม้อื่น ๆ รวมให้ได้ 1 ที่ (ส่วนมากใช้ผลไม้ตามฤดูกาล)

เครื่องเช่นสังเวยนี้ทั้งหมดเป็นของสุก เพราะถวายเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่น
พระพุทธรูปต่าง ๆ ไม่นิยมใช้ของดิบถวาย เป็นต้น ความสูงของแคร่ตั้งเครื่องสังเวยสูง
ระดับตา หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออกและอยู่ห่างจากโรงละครประมาณ 3-4 วา
ไม่ให้เงาของโรงละครมาทับได้ เพราะถือว่ามีเทพเจ้าหรือเจ้าพ่อหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มา
ประทับ

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ผู้แสดงคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น ผู้วิจัยพบว่า
พิธีกรรมของคณะละคร เทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อรับเชิญแล้วจะเสด็จลงมาประทับ
และคู่ละครได้แก่เพียงวัน เพราะเทพทุกองค์ต้องขึ้นเฝ้าพระอิศวร ผู้แสดงจึงทำเป็น
ประเพณีกันมา ว่าตั้งแต่เวลา 12.00-13.00 น. เป็นเวลาหยุดการแสดง แม้แต่เครื่องดนตรี
ใครจะไปตีหรือเคาะเล่นก็ได้ เพราะถือว่าทำให้เทพเจ้าเป็นกังวล แคร่ที่ประทับหรือที่
วางเครื่องเช่นสังเวยนี้ อาจจะทำเป็น โต้ะ หรือแคร่เดี่ยวก็ได้ ของแค้นและเครื่องสังเวย
เจ้าภาพจะต้องเป็นฝ่ายตระเตรียม เมื่อคณะละครไปถึงหัวหน้าคณะละครจะเป็นฝ่ายจัด
วางเครื่องสังเวย จากนั้นก่อนเริ่มการแสดงเจ้าภาพต้องนำดอก 3 เส้น ไปมัดค้ำร่มที่กาง
ไว้กับขาแคร่ข้างใดข้างหนึ่งของศาลเพียงตาที่เป็นที่ประทับ มักเป็น 3 เปราะ เปราะหัว
และท้ายต้องมัดให้แน่น เฉพาะเปราะกลางให้มัดเป็นเงื่อนกระตุกเพื่อไว้ทำพิธีตอนลา
เครื่องสังเวย ในขั้นตอนนี้อาจใช้ร่มขนาดใหญ่แบบตั้งพื้นแทนได้ เนื่องจากลักษณะของ

ศาลเพียงตาในยุคปัจจุบันมีลักษณะที่เปลี่ยนไป ต่อจากนั้นเจ้าภาพจะต้องจัดรูปเทียน
กล่าวถวายของแก่นบนในช่วงการรำถวายมือซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งในการทำพิธีแก่นบน

พิธีกรรมการบูชาครู

คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ได้กำหนดแบบแผนการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามลำดับ
ดังนี้

1. การบูชาพระรัตนตรัย โดย ตั้งนะโม 3 จบ

2. การบูชาครู คือ การกระทำเพื่อแสดงความเคารพ และรำลึกถึงพระคุณของครู-
บาอาจารย์ ซึ่งหมายถึงพระภคตฤาษี หรือผู้ที่เรียกว่า “พ่อแก่” และรวมถึงบุคคลที่เป็น
ครูบาอาจารย์ที่เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ทางการละคร และการดนตรี นอกจากนี้จะเป็น
การระลึกถึงพระคุณแล้ว ยังเป็นการบอกกล่าวขอพรขอความคุ้มครองป้องกันให้การ-
แสดงราบรื่น ได้ชื่อเสียง และขอสมนาโทษต่อครูบาอาจารย์หากกระทำสิ่งใดที่ไม่สมควร
ในขณะที่ทำการแสดง

จากการศึกษาและสัมภาษณ์คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า การบูชา-
ครูของคณะละครจะทำหลังเวที (ดังแสดงในภาพ 15) โดยนำศิระษะพระภคตฤาษี ตั้งเป็น
ประธานยกสูงกว่าศิระษะที่ใช้ในการแสดง ได้แก่ ชฎา มงกุฎ และเครื่องประดับศิระษะ
ต่าง ๆ หัวหน้าคณะจะกระทำการบูชาครู ก่อนทำพิธีบูชาครู ผู้กระทำพิธีต้องเตรียม
อุปกรณ์ในการบูชา ได้แก่ กระจ่างรูป เเชิงเทียน หมากพลู ผลไม้ 1 ที่ น้ำสะอาด 1 แก้ว
จัดวางให้เป็นระเบียบบริเวณหน้าที่ตั้งพระภคตฤาษี เตรียมรูป 9 ดอก เทียน 1 เล่ม ดอกไม้
พวงมาลัย และเงินก่านล 12 บาท

ภาพ 15 การตั้งศิรษะครูหลังโรงแสดง

ภาพ 16 การบูชาครูหลังโรง

สำหรับการบูชาครูการทำพิธีบูชาครูของละครชาตรี (ดังแสดงในภาพ 16) จะเริ่มประมาณ 10.00 น. โดยผู้ทำพิธีบูชาครู จุดธูปเทียนและกล่าวอัญเชิญครู ถวายผลไม้ น้ำ และเครื่องสักการะ คือ ดอกไม้ ธูปเทียนและเงินกำนล ขอพร และขอขมาตามลำดับ ต่อจากนั้น ผู้ทำพิธีจะปักธูปเทียนในที่เตรียมไว้ ในขณะที่ทำพิธีบูชาครูผู้แสดงทุกคนในคณะต้องหยุดกระทำกิจต่าง ๆ เช่น กำล้างแต่งกาย แต่งหน้า เพื่อตั้งจิตและบูชาครูพร้อมกัน ในขณะที่ทำการแสดง เมื่อธูปจะหมดกำน เจ้าของคณะจะต้องจุดธูปแล้วปักใหม่

ทุกครั้ง จนกว่าจะจบการแสดง ถือเป็นเคล็ดในการแสดง

ในเวลาเดียวกับการทำพิธีบูชาครูทางการแสดงละคร ทางวงดนตรีต้องทำพิธีบูชาครูไปพร้อมกัน โดยหัวหน้าวงเป็นผู้ทำพิธีบูชาครู ดอกไม้ รูป เทียน เหล้า บุหรี่ เมื่อถวายบูชาครูแล้วจะปักติดไว้กับตะโพน เพราะทางฝ่ายผู้เล่นดนตรีเชื่อว่าตะโพน คือ ตัวแทน “ครู” ทางดนตรี เมื่อเสร็จการบูชาครูหัวหน้าคณะจะเป็นผู้บอกให้วงดนตรีเริ่มโหมโรง ซึ่งมีบทสวดดังต่อไปนี้ (พิบูล เกษมสุขสกุล, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

อิมัง ฐปิงวะรัง ครูอาจารย์ยัง

ปะฏิกันธัง ทิอะหังเทมิ ตะติยมปี

อิมัง ทุติยมปี พุทธบูชามหาเศววันโต

ธรรมบูชามหาโกคะวะโฮ ติโรคะนาถัง

อะภิปุชะยามิ

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ พระมหาสาย สิริวิญโญ ในวันที่ 26 มีนาคม 2553 ผู้วิจัยพบว่า ตามบทสวดที่ได้รับสืบทอดกันมาของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น เป็นการสืบทอดรูปแบบมุขปาฐะซึ่งอาจมีความคลาดเคลื่อนทางด้านภาษา เนื่องจากชาวบ้านนั้นไม่มีความรู้ในเรื่องของภาษาบาลี ดังนั้น หากวิเคราะห์ภาษาบาลีที่ได้รับมานั้นในบางคำนั้นไม่มีความหมายแต่จะไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงบทสวดแต่อย่างใด เนื่องจากตามความเชื่อและพิธีกรรมของชาวบ้านอาจจะเชื่อว่าหากเปลี่ยนแปลงบทสวดแล้วนั้น อาจทำให้ลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ลงได้ หากเมื่อพิจารณาแล้ว ความเป็นไปได้ในทางภาษาบาลีนั้นบทสวดน่าจะเป็นในลักษณะของการบูชาครู ซึ่งท่านมหาสาย สิริวิญโญ ได้ให้ไว้ดังต่อไปนี้ (พระมหาสาย สิริวิญโญ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 มีนาคม 2553)

อิมัง ฐปิง วะรัง ครูอาจารย์ยัง ปะฏิกันธัง อะหัง เทมิ

ตุติยมปี อิมัง ฐปิง วะรัง ครูอาจารย์ยัง ปะฏิกันธัง อะหัง เทมิ

ตะติยมปี อิมัง ฐปิง วะรัง ครูอาจารย์ยัง ปะฏิกันธัง อะหัง เทมิ

พุทธบูชา มหาเศววันโต

ธัมมบูชา มหาปัญโญ

สังฆบูชา มหาโกคะวะโฮ

ติโลกะนาถัง อภิปุชะยามิ

ซึ่งมีความหมายคำแปลดังนี้ (พระมหาสาย สิริวัฒน โณ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 มีนาคม 2553)

ข้าพเจ้าขอขอบวดยุทเทียนเครื่องหอมอันประเสริฐนี้แด่ครูและอาจารย์
 แม่ครั้งที่ 2 ข้าพเจ้า ขอขอบวดยุทเทียนเครื่องหอมอันประเสริฐนี้แด่ครูและอาจารย์
 แม่ครั้งที่ 3 ข้าพเจ้า ขอขอบวดยุทเทียนเครื่องหอมอันประเสริฐนี้แด่ครูและอาจารย์
 บุษยาพระพุทธรเจ้า จะมีเคชมาก
 บุษยาพระธรรม จะมีปัญญามาก
 บุษยาพระสงฆ์ จะนำโภคทรัพย์มาเป็นอันมาก
 ข้าพเจ้าขอบูชาอย่างยิ่งซึ่งพระพุทธรเจ้าผู้เป็นที่พึ่งแห่งโลกทั้ง 3

พิธีกรรมการโหมโรงบูชาครู

พิธีกรรมการโหมโรงบูชาครู เป็นการบรรเลงดนตรีก่อนเริ่มการแสดงเพื่อบูชาครู
 คนตรี ซึ่งจะประกอบไปด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้ ระนาดเอก ปี่ โทน กลองชาตรี กรับไม้ไผ่
 ฉิ่ง ฉาบ ในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะกับการรับงานแสดงทั่ว ๆ ไป จึง
 ใช้เป็นเครื่องดนตรีปี่พาทย์เครื่องห้า ซึ่งได้แก่ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฉ่องวง กลองทัด
 ฉิ่ง ตะโพน ฉาบ กรับไม้ไผ่ เมื่อบรรเลงได้ระยะหนึ่งก่อนเริ่มการแสดงปี่พาทย์จะ
 บรรเลงเพลงสาธุการเพื่อเป็นการบูชาครู เป็นการประกอบพิธีกรรมไปพร้อมกับการจัด
 เครื่องบูชาครู

จากการศึกษา และสัมภาษณ์นายอนุกุล ประดิษฐ์สร (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 12
 เมษายน 2553) กล่าวว่า พิธีกรรมการบูชาครู กระทำขึ้นเพื่อระลึกถึงครูเทพ และครูผู้ได้
 ประสิทธิ์ประสาทถ่ายทอดวิชาความรู้ ทั้งที่ยังคงมีชีวิตอยู่และครูผู้เสียชีวิตไปแล้วนั้น
 ใช้เครื่องบูชาในครั้งโบราณจนถึงปัจจุบัน ได้แก่

1. เหล้าขาว
2. ดอกไม้
3. รูปเทียน
4. บุหรี่
5. หมาก 3 คำ

6. เงินก้ำนล จ้ำนวน 1 เฟื้องกั้บ 1 สลิ่ง (ในป้จจู้บ้ันใช้จ้ำนวน 12 บาท)

โดยมีพิธีกรรมการตั้งเครื่องบูชาครู 2 ชุด คือตั้งไหว้ครูทางนาฏศิลป์ และตั้งไหว้ครูดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง เรียกว่า “ตั้งตะโพน” เมื่อครั้งโบราณผู้เป็นนายโรงจะเป็นผู้ประกอบพิธี หลังจากเสร็จการแสดง เงินก้ำนลนายโรงจะได้อไป 1 สลิ่ง ส่วนตัวโตนจะได้อไป 1 เฟื้อง ส่วนมากเงินก้ำนลมักเก็บไว้เพื่อนำไปทำบุญหรือไว้ใช้บำรุงชุดการแสดงและเครื่องดนตรี ซึ่งแต่ก่อนนั้นเครื่องบูชาครูทางคณะมักจะเป็นผู้จัดหา แต่ในยุคปัจจุบันให้ทางเจ้าภาพผู้ว่าจ้างเป็นผู้จัดหาและให้เตรียมเครื่องบูชาพร้อมตั้งพานก้ำนล

พิธีกรรมการเซ้ญครู

ในขณะที่คนตรีโหมโรงและมีการไหว้ครูคนตรีอยู่นั้น ทางด้านหลังโรงการแสดงละครจะทำพิธีบูชาครูหรือไหว้พ่อแก่ “พระภรตฤาษี” เป็นการแสดงความเคารพและขออนุญาตแต่ครู ขอให้ครูช่วยในการปกป้องให้การแสดงราบรื่นสำเร็จไปได้ด้วยดี หากมีเหตุการณ์ใด ๆ ที่คาดไม่ถึงก็ขอให้เกิดความคลาดแคล้ว อีกทั้งเป็นการขอสมลาโภชแต่ครูหากกระทำการสิ่งใดไม่เป็นอันควร เมื่อกล่าวคาถาบูชาครูเสร็จแล้วนั้น ผู้ประกอบพิธีจะทำการเซ้ญครู เพื่อลงมาในพิธีเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ บูชาเทวดา โดยผู้เป็นนายโรงจะเป็นผู้ประกอบพิธีด้วยการจุกฐูป 9 ดอก แล้วว่าคาถา ชุมนุมเทวดา คาถาเซ้ญครู และปิดท้ายด้วยคาถาบูชาครูอีก 1 รอบ ดังบทสวดคาถาชุมนุมเทวดา ปรากฏต่อไปนี้ (นุกูล ประดิษฐ์สร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 12 เมษายน 2553)

สระรัชชัง สะเสนัง สะพันธุง นะรินทัง

ปะริตตานุกาโว สะทา รักชะตุดิ

พระริตวานะ เมตตัง สะเมตตา ภาทันตา

อะวิกจิตตะจิตตา ปะริตตัง ภาณันตุ

สักเค กาเม จะ รูเป คิริติชะระตะเถ จันตะลิกเข วิมานะ ทีเป รัฏฐะ จะ คาเม

ตะรุระนะกะหะเน เคะหะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุ เทวา ชะละละละวิสะเม

ยักกะคันธัพพะนาคา คิฏฐันตา สันติเก ยัง มุนิวะระวะจะนัง สาธ โว เม สุนันตุ

รัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา

รัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา

ธัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา

ธัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา

ธัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา

ซึ่งมีความหมายคำแปลดังนี้ (พระมหาสาย สิริวิณฺโณ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล,
26 มีนาคม 2553)

ท่านผู้เจริญทั้งหลายผู้มีเมตตา แผ่เมตตาจิตแล้วว่า

ขออนุภาพพระปริตรจงรักษาพระราช

เจ้าแห่งนระ พร้อมทั้งพระราชสมบัติ พร้อมทั้งกองเสนา

พร้อมทั้งพระประยูรญาติ ขออย่ามีจิตฟุ้งซ่าน จงสวดพระปริตรเถิดเหล่าทวยเทพ

ผู้สิงสถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นกามาวจร ชั้นรูปภพ ภูมิเทวาผู้สิงสถิต ณ ยอดเขาและ

หน้าผา และสถิตอยู่ ณ ห้วงอากาศ ในวิมาน ในทวีป ในแคว้น แคว้น ในบ้าน ที่

ต้นไม้ ในป่า ในคง ในเรือน ในวัตถุสิ่งของ ในเขตแดน ของจมา ขอนาคที่สถิต

อยู่ในน้ำ คนธรรพ์ที่อยู่ ณ ภาคพื้นและยักษ์ที่อยู่ ณ ที่ธรุกันดาร จงอยู่ในที่อยู่ ขอ

สาธุชนทั้งหลายของข้าพเจ้า จงฟังพระวณะอันประเสริฐแห่งพระมุนีพุทธเจ้า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เวลานี้เป็นเวลาฟังธรรม

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เวลานี้เป็นเวลาฟังธรรม

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เวลานี้เป็นเวลาฟังธรรม

สำหรับบทสวดคาถาเชิญครู ปราภฏต่อไปนี้ (นุถุล ประคิษฐ์สร, การสัมภาษณ์
ส่วนบุคคล, 12 เมษายน 2553)

นะโมนมัสการ ข้าพเจ้าขอกราบกรานไหว้เทพไท

ทั้งสองพระองค์ พระวิษณุกรรม พระเพชรฉลูกัลป์ พระประแดง

ท่านที่ได้สร้างสรรค์เครื่องเล่นนานา เชิญครูพรานประโลहित

ครูพรานบุญ พ่อขุนสัทธา เชิญครูมะโนรา ครูฉิ่ง ครูฉาบ

มงคลทับรำมะนา ครูขับเสภา หุ่น โขนละคร มอญรำ จักระบำ

เทพทอง ครูหนังทั้งหลาย ที่ในใต้หล้าอีกทั้งเทวดา พระปัญจสีขร

พระที่ข้อม ท่านท้าวคิดพิณ ดั่งบันลือเสนาะสนั่น พระปรคนธรรพ์

พระครูผู้เฒ่า คุณครูนั้นเล่าสืบ ๆ กันมา ข้าพเจ้าขอวันชลุ้พระฤาษีนารท

พระฤาษีนาราย พระฤาษีตาวั พระฤาษีตาควาย พระฤาษีไฟ พระฤาษีประลัย-
 โภฤ พระฤาษีประลัยกัญ พระฤาษีรอบโลก พระฤาษีอาสะวะคาบส
 จงมาช่วยอวยพรมงคลให้แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขออัญเชิญเทวดาทุกแห่งสากล
 มาร่วมพิธีมงคล ณ สถานที่นี้ เพื่อป้องกันเสนียดจัญไร
 สารพัดทุกข์ สารพัด โศก สารพัดภัย สารพัดอันตราย อย่าได้มีมาวินาศสันติ
 เมื่อท่องบทสวดคาถาเชิญครูเสร็จสิ้น จากนั้นกราบ 3 ครั้ง และต่อทำด้วยการ
 สวดบูชาครูอีก 1 ครั้ง ดังปรากฏต่อไปนี้ (นฤกุล ประดิษฐ์สร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล,
 12 เมษายน 2553)

อิมัง ฐปิงวะรัง ครูอาจารย์ยัง

ปะติคันธัง ทิอะหังเทมิ ตะติยมปี

อิมัง ทุติยมปี พุทธบูชามหาเศวะวัน โด

ธรรมบูชามหาโกคะวะ โห ทิโรคะนาถัง

อะภิปุชะยามิ

พิธีกรรมในการแสดง

ละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ได้กำหนดพิธีกรรมในการแสดง (เป็น
 พิธีกรรมที่ทำต่อเนื่องจากพิธีกรรมก่อนแสดง ซึ่งอยู่ในช่วงเช้า) โดยลำดับขั้นตอนดังนี้

1. การโหมโรง คือ การบรรเลงดนตรีก่อนที่จะมีการแสดง การโหมโรงของ
 ละครชาตรี จากการศึกษาและสัมภาษณ์ นายนฤกุล ประดิษฐ์สร (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล,
 12 เมษายน 2553) ได้ให้ความหมายไว้ 3 ประการ คือ

ประการที่ 1 เป็นการไหว้ครูทางดนตรี

ประการที่ 2 เป็นการปรับเสียงดนตรีและปรับมือผู้เล่นให้เท่ากัน (เพราะ
 บางครั้งมีผู้เล่นมาจากคณะอื่น ๆ ซึ่งหัวหน้าคณะหามาเล่นรวมกัน)

ประการที่ 3 เพื่อเป็นการประกาศให้คนทั่วไปทราบว่าที่นี่มีละคร และใกล้
 เวลาเริ่มแสดงแล้ว เพลงโหมโรงที่ใช้ประกอบการแสดงละคร คนตรีจะบรรเลงเพลง
 โหมโรง สองช่วง ช่วงแรกคือ กระทำหลังจากพิธีบูชาครู จะใช้โหมโรงมหรสพ หรือ
 โหมโรงเย็นบรรเลงประมาณ 30 นาที ช่วงที่สองจะกระทำก่อนการแสดงในภาคบ่าย จะ

ใช้โหมโรงกลางวันบรรเลงประมาณ 20 นาที การโหมโรงนี้ถือเป็นธรรมเนียมของการแสดงละคร ก่อนเริ่มการแสดงต้องมีการโหมโรงทุกครั้ง โดยใช้เพลงประกอบการโหมโรง ดังต่อไปนี้

เพลงโหมโรงละคร

1. เพลงสาธุการ
2. เพลงตระหนักราชคอก (ตระโหมโรง)
3. เพลงรั้วสามตา
4. เพลงเข้าม่าน
5. เพลงปฐม
6. เพลงลา
7. เพลงเสมอ
8. เพลงรั้ว
9. เพลงเชิด
10. เพลงกลม
11. เพลงชำนาญ
12. เพลงกราวใน
13. เพลงวา

2. การร้องเชิญ คือ การร้องเชิญเทพเจ้าหรือเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้มารับเครื่องสังเวยและชมการแสดงละครตามที่เจ้าภาพได้บนไว้ เมื่อปีพาทย์โหมโรงเสร็จ เป็นหน้าที่ของหัวหน้าคณะ (ตัวโผ) หรือตัวนายโรง หรือผู้ที่หัวหน้าคณะได้มอบหมายให้ร้อง จะต้องเป็นผู้ร้องเชิญ เพื่ออัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มารับรู้ว่าบัดนี้ได้มีการแก้บนแล้ว ด้วยการแสดงละครชาติตรี ขอให้มารับการแก้บนครั้งนี้ด้วยเพื่อให้สิ้นบนขาด การร้องเชิญ ดันเสียงจะร้องนำ มีลูกคู่ร้องรับ ผู้ร้องทั้งหมดจะร้องอยู่หลังฉาก ใช้ทำนอง “เพลงเชื่อ” จบเพลงเชื่อปีพาทย์จะบรรเลง “เพลงรั้ว” ในช่วงนี้เป็นการแจ้งให้รับรู้ถึงความตั้งใจที่จะหาละครมาแก้บนครั้งนี้ต่อเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถือเป็นขั้นตอนหนึ่งของการแก้บน การร้องเชิญนี้จะใช้เฉพาะต่อการบนบานศาลกล่าวกับองค์เทพยดา เจ้าพ่อ

เจ้าแม่ ศาลหลักเมือง ศาลพระภูมิ เจ้าที่เจ้าทาง หรือแล้วแต่เจ้าภาพจะบนไว้กับสิ่ง-
ศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ

จากการศึกษาขณะละครชาติวิเศษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า การร้อง-
เชิญมีขั้นตอนอยู่ 2 ช่วง คือ การร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในช่วงประกาศโรงและเชิญสิ่ง-
ศักดิ์สิทธิ์ที่บนบานไว้มารับสินบน การร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในช่วงประกาศโรงช่วงแรก
นั้น มีความหมายเป็นการกล่าวบูชาพระรัตนตรัย ระลึกถึงพระคุณครูบาอาจารย์ บิดา
มารดา และไหว้เทพยดาต่าง ๆ กล่าวเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่เจ้าภาพได้ตั้งจิตบนบานไว้
ให้มารับเครื่องสังเวย และคุณละครที่จัดแสดงถวายและเป็นการกล่าวเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ต่าง ๆ ให้มาช่วยคุ้มครอง ดูแล รักษา และเป็นพยานในการทำพิธีแก้บน ยกเว้นการบนไว้
กับพระพุทธรูป อาทิเช่น หลวงพ่อวัดพนัญเชิง หลวงพ่อวัดมิ่งมงคลพิตร เพราะถือว่าสิ่งนี้
คือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะมีพิธีกรรมคือร้องประกาศบทและดำเนินพิธีต่อด้วย
การร้องเชิญ เพื่อต้องการจำกัดเรื่องเวลาในบางครั้งก็จะตัดการร้องประกาศบทไปเพื่อ
ลดทอนขั้นตอนพิธีกรรมให้น้อยลง ดังบทร้องประกาศบทและบทร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ต่อไปนี้ (นุกุล ประดิษฐ์สร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 12 เมษายน 2553)

สิบนิ้วลูกรขอยกรพนม

ยกขึ้นตั้งบังคมเหนือเกศา

เจ้าพ่อเรื่องอิฐมีฤทธา

ได้เป็นที่พึ่งพาเหล่ามนุษย์

ผู้ใดขัดสนมาบนบาน

ได้โปรดปรานปราณีเป็นที่สุด

เจ้าพ่อมาช่วยอย่ามั่วยมุด

ได้ฟ้ามมนุษย์ได้อาศัย

ละครมารำอยู่ตรงหน้าศาล

วันนี้มีงานเป็นการใหญ่

เขามาแก้สบบนที่บนไว้

โปรดจงช่วยอวยชัยบ้างเถิดหนา

ถ้า मैंนลูกผิดจะขอโทษ

ถ้า मैंน่าน โกรธลูกขอมา
 เจ้าพ่อศาลนี้เป็นเจ้าของ
 โปรดมาช่วยรับรองเถิดหนา
 ลูกจะขอกล่าวคำรำถวาย
 ทั้งพระหัตถ์เบื้องซ้ายและเบื้องขวา
 ขอให้ขาดกันวันนี้หนา

จากการสัมภาษณ์นางประจวบ ประดิษฐ์ศรี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551) เมื่อร้องเชิญเจ้าเสร็จแล้ว ในสมัยก่อนก็จะร้องไหว้ครู และรำซัดชาติรี ประกอบต่อกันไป แต่ในยุคปัจจุบันนั้นมักตัดทอนและเปลี่ยนแปลงไปโดยนำรูปแบบของละครนอกเข้ามาผนวกใช้ จึงสามารถใช้เป็นการรำถวายมือแทนได้ หรือจะทั้งรำถวายมือ ร้องเชิญเจ้า และต่อด้วยรำซัดก็ได้ไม่มีการบัญญัติเช่นในสมัยก่อน

การร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในขั้นตอนต่อมา จากการศึกษาเป็นการร้องเชิญเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่เจ้าภาพติดสินบนไว้ ให้มารับเครื่องสังเวยที่ทางเจ้าภาพได้จัดถวายไว้ตามที่ได้ขอติดสินบน และเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ชมการแสดงที่นำมาขอแก้บน ในขั้นตอนนี้พระเอกจะออกมานั่งรำบนเตียง ผู้รำและผู้แสดงทุกคนจะช่วยกันร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าตามที่เจ้าภาพติดสินบนไว้ ซึ่งบทเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะใช้ 2 บท คือบทเชิญพระใช้สำหรับเชิญพระ กรณีที่เจ้าภาพได้ขอบนไว้กับพระ เช่น พระพุทธรูปตามวัด หรือศาลต่าง ๆ และบทเชิญเจ้ากรณีที่ขอบนบนไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ใช้สำหรับเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เป็นต้น โดยบทเชิญพระจะใช้ บทพระมณีพิชัย ส่วนบทเชิญเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ จะใช้บทไกรทอง ตามบทร้องดังนี้ (ประจวบ ประดิษฐ์ศรี, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

เมื่อนั้นพระมณีพิชัยไฝฝันทา
 เห็นเจ้าพราหมณ์ดำเนินเดินมา
 กิริยารูปร่างเหมือนนางเมีย
 หรือจะเป็นขอพระกลืนซึ่งเมียพี่
 ที่พระชนนีท่านขับเสียด
 ถ้ากลัวว่าเมียก็ออกมา

ยื้อยุดคูดควยชายสไป
 เจ้าหายไปไหนไม่เห็นหน้า
 ให้มานั่งข้างนี้กับพี่ยา
 แก้วตาจงเล่าให้เข้าใจ
 บทเชิญเจ้าหรือเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (บทไกรทอง) (ประจวบ ประดิษฐ์ศร, การ-
 สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551) ปรากฏต่อไปนี้
 เมื่อนั้น โคมเจ้าไกรทองอันพงศา
 สมสู่อยู่ด้วยวิมาลา
 สุขสำราญในพระทัย
 ลืมพระชนนีที่ค้ำับ
 ลืมสองเมียรักพิสมัย
 ลืมสมบัติวิวัฒาทิ้งข้าไท
 พระอิมไปด้วยทิพ โอชา
 ร่วมภิรมย์ชมรสนางสาวศรี
 กุมกิล่เน่งน้องเส่นหา
 เห็นจะอยู่ไม่ได้ในคงคา
 จำจะชวนวิมาลาเจ้าคลาไคล

3. การรำถวายมือ (ดังแสดงในภาพ 17) คือ การรำเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อแสดง
 ความขอบคุณที่ได้ประทานความสำเร็จ ความปรารถนาให้ ซึ่งถือเป็นความสำคัญในเรื่อง
 ของการแก้บน ด้วยความเชื่อของผู้แสดงว่า หากการแสดงละครไม่มีการรำถวายมือ จะ
 ทำให้ไม่ขาดสินบนที่บนไว้ ผู้แสดงรำถวายมือต้องแต่งกายด้วยชุดขึ้นเครื่อง พระ-นาง
 ใช้ผู้แสดงรำเป็นคู่ ๆ แล้วแต่จะกำหนด แต่ที่นิยมจะใช้ 2 คู่ ตัวพระ 2 ตัว ตัวนาง 2 ตัว

ภาพ 17 การรำถวายมือ

จากการสัมภาษณ์นางพิบูล เกษมสุขสกุลณี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551) กล่าวว่า ก่อนการเริ่มรำถวายมือ เจ้าภาพจะจูงรูปบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้บนบานไว้ ขอให้มารับเครื่องสังฆะและคุณละคร ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลง “รว” ผู้แสดงที่รำถวายมือจะออกมาหน้าเวทีนั่งเป็นแถวคู่ พระ-นาง หันหน้าไปทางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แก้บน เมื่อจัดแถวนั่งเป็นที่เรียบร้อย ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงสำหรับรำถวายมือ ขึ้นอยู่กับว่าจะรำเพลงอะไร

จากการศึกษาขณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า ส่วนใหญ่ใช้เพลงช้าเพลงเร็ว ผู้แสดงจะแสดงรำถวายมือไปจนจบเพลง ความสำคัญของการรำถวายมือที่พบในการแสดงละครชาตรีผู้ศึกษามีความเห็นว่ามีความสำคัญ คือ

3.1 มีประโยชน์ในด้านจิตใจ แนวคิดในเรื่องผีสงเทวดา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนข้างจะเป็นเรื่องไร้สาระ แต่แท้จริงแล้วเป็นเรื่องสำคัญเพราะเป็นเรื่องของความเชื่อที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่น

3.2 ในแง่ของการศึกษาพิจารณาถึงว่า การรำถวายมือนั้น มักจะรำเพลงช้า-เพลงเร็ว เหตุเพราะเป็นการรำพื้นฐานเบื้องต้นที่ครูสอนให้รู้จักการทรงตัว วางมือ วางเท้า การนั่ง การยืน การไหว้ รู้จักการใช้ข้อวัชระของร่างกายเคลื่อนไหวตามจังหวะ เช่น นั่งกระทบ ยืนกระทบ เอียง ถักคอ เป็นต้น ตามจังหวะของเพลงช้าเพลงเร็ว และก่อนที่

ครูจะสอนรำในบทต่อไป ผู้แสดงจึงต้องฝึกรำเพลงช้าเพลงเร็วให้ได้ก่อน คั้งนั้นในพิธีกรรมก่อนการแสดง จึงมักมีการรำถวายมือด้วยเพลงช้าเพลงเร็ว เพื่อเป็นการแสดงให้ครู (เทพยดาแห่งการละคร) ท่านได้เห็นว่าคุณสมบัติของครูนั้นรำทำพื้นฐานที่เป็นหัวใจของการรำได้แม่นยำตามที่ได้รับการถ่ายทอดมา และขอพรที่เป็นมงคลคลลบันดาลให้การแสดงในครั้งนี้ได้รับความสำเร็จมีชื่อเสียง

4. การแสดงละคร หรือจับเรื่องแสดง เรื่องที่จะแสดงนั้น ส่วนมากเริ่มจากความประสงค์ของเจ้าภาพ ว่าเจ้าภาพได้ बनบานเรื่องใดไว้ หากเจ้าภาพไม่ได้ระบุเรื่อง ทางคณะจะคัดเลือกเรื่องที่คุณแสดงเล่นได้เป็นหลักเนื่องด้วยในปัจจุบันมีนักแสดงรุ่นใหม่เกิดขึ้นมาก ในบางเรื่องอาจเล่นไม่ได้เนื่องจากขาดการฝึกฝน เมื่อจัดหาละครไปแก่นบน จะเริ่มด้วยเจ้าภาพจะจูงรูปเทียน ถวายดอกไม้ พวงมาลัย แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปี่พาทย์ก็จะเริ่มโหมโรง เมื่อโหมโรงแล้วก็จะเริ่มด้วยการรำถวายมือ เจ้าภาพจะบอกกล่าวเอง ถึงเรื่องที่มาแก่นบนไว้ แล้วจึงจับเรื่องที่แสดง โดยธรรมเนียมของการแสดงละครจะเริ่มแสดงเวลาประมาณ 10.30 น. พักเวลา 12.00 น. และเริ่มจับเรื่องเล่นต่อ ตั้งแต่เวลา 13.30-15.00 น. เรื่องที่มักนิยมใช้แสดงได้แก่

เรื่องแก้วหน้าม้า ตอนถวายลูก (ดังแสดงในภาพ 18) ตอนต่อผ้า ตอนสามหน้า ตอนปิ่นสินชัยเกี่ยวพีสะไภ้

เรื่องสังข์ทอง ตอนรจนาเสียงพวงมาลัย ตอนถ่วงพระสังข์ ตอนพระสังข์หนีนางพันธุรัตน์ ตอนพระสังข์เข้าเมืองแม่หม้าย

เรื่องพระอภัยมณี ตอนหนีนางผีเสื้อสมุทร

เรื่องพิกุลทอง ตอนทนายไฟ ตอนชนะนี้

เรื่องพระลักษณวงศ์ ตอนตามกวาง ตอนฆ่าพราหมณ์

เรื่องพระสุวรรณคันทรส ตอนลาพระอาจารย์เข้าเมือง

เรื่องวงษ์สุวรรณค์จันทวาท ตอนตรีสุริยาพบจินดาสมุทร

เรื่องสังข์ทอง ตอนเชือดเนื้อ

เรื่องกายวรรณพระจันทร์เพชร เป็นต้น

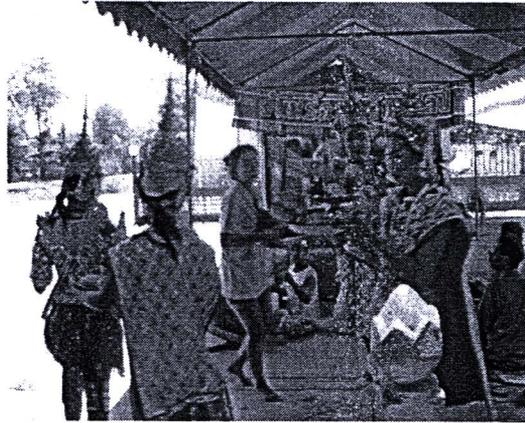

ภาพ 18 การแสดงเรื่องแก้วหน้าม้า ตอนถวายลูก

จากการศึกษาละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า เรื่องที่ใช้แสดงนั้นจะเป็นลักษณะละครจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่นำมาปรับปรุงเป็นบทละคร ซึ่งล้วนแต่มีความเชื่อในแง่อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เช่น มีคาถาเวทย์มนต์ มีอิทธิฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศได้ หรือสามารถแปลงกายได้ เป็นต้น เนื่องจากละครชาตรีเป็นวิวัฒนาการของโนห์ราและละครนอก กล่าวได้ว่า “การเล่นโรงครูของโนห์ราชาตรีแต่โบราณนั้นบทที่นำมาเล่นมีเรื่อง นางมโนห์รา พระรถเมรี ลักษณะวงศ์ โคนบุตร พระอภัยมณี สังข์ทอง จันทโครพ สีนราช สังข์สินชัย นางยมกลุ่มและนายไกรทองกับชาละวัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าบทละครเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็จะเป็นบทละครนอก” (สุจิตต์ วงศ์เทศ, 2542, หน้า 238)

5. พิธีกรรมการลาเครื่องสังเวท คือการเก็บเครื่องสังเวท ที่นำไปถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้า เพื่อแก้บน แต่การเก็บนั้นต้องทำเป็นขั้นตอน ต้องทำพิธีนี้ก่อนเวลา 12.00 น. ผู้แสดงละครจะต้องเตรียมตัว เพื่อลาเครื่องสังเวท ถึงแม้บางครั้งกำลังจะแสดงอยู่ที่ตามผู้แสดงที่เป็นตัวตลกจะทำหน้าที่เป็นผู้ตัดบท หยุดพักการแสดงเพื่อให้ “ขาดสินบน” ตัวนายโรง ตัวพระ ตัวนาง ที่ยังอยู่ในชุดแสดง และตัวตลกทำหน้าที่ลาเครื่องสังเวท (ดังแสดงในภาพ 19) ขณะที่ผู้แสดงเดินออกจากโรงละคร เพื่อไปลาเครื่องสังเวท ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด ผู้แสดงที่ทำหน้าที่ลาเครื่องสังเวทออกไปนั่งคุกเข่าที่หน้าศาลเพียงตา

หรือแครงที่วางเครื่องสังเวท แสดงความเคารพด้วยการถวายบังคมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยืน
 ขึ้นรับเครื่องสังเวท โดยมากใช้ตัวแสดงจำพวกตัวละครเอก เช่น พระเอก นางเอกและตัว-
 ตลก เป็นผู้ลาเครื่องสังเวท ผู้แสดงยืนเรียงตามลำดับ หันหน้าไปทางศาลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์
 เมื่อจัดลำดับการยืนแล้ว ผู้แสดงทั้งหมดจะยกเครื่องสังเวทขึ้นเหนือศีรษะ พร้อมกับทำท่า
 รำกระดกเท้าสลับ 3 ครั้ง แล้วลดเครื่องสังเวทลง ตัวพระเป็นผู้นำเดิน ผู้แสดงทั้งหมดเดิน
 เวียนขวา 3 รอบ เมื่อครบรอบที่ 3 ผู้แสดงจะวางเครื่องสังเวท พร้อมทั้งนั่งลง ถวายบังคม
 อีกครั้ง ปี่พาทย์จะลงเพลงเชิดและหยุดบรรเลง

ภาพ 19 การถอนเครื่องสังเวท

ภาพ 20 การตัดแบ่งเครื่องสังเวท

ต่อจากนั้น ตัวตลกจะไปกระตุกตอกเส้นกลางที่ผูกที่ขาแคร์ พร้อมกับว่าคาถามีใจความสำคัญบอกกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้บันทึกไว้ว่า “บัดนี้พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการแก้บน ทั้งการถวายเครื่องสังเวยและรำละคร ได้สำเร็จเสร็จสิ้นลงแล้ว ขอให้ขาดสินบน” ต่อจากนั้น ตัวตลกจะกลับมาที่จัดวางเครื่องสังเวย (ดังแสดงในภาพ 20) ใช้มีดตัดแบ่งเครื่องสังเวยทุกอย่าง (ดังแสดงในภาพ 21) ใส่ใบตองหรือกระทงใบตองหรือภาชนะไปวางไว้ที่โคนเสาของศาลเพียงตาทั้ง 4 มุมพร้อมทั้งกล่าวเชิญภูตผี หรือวิญญาณที่เร่ร่อน ที่เรียกว่า “ดิน โรงดินศาล” มารับส่วนแบ่งอาหาร (ดังแสดงในภาพ 22) ถือเป็นเสร็จพิธีลาเครื่องสังเวย

ภาพ 21 กระทงเครื่องสังเวย

ภาพ 22 การจัดเครื่องสังเวยให้กับภูตผี วิญญาณเร่ร่อน

เมื่อเสร็จพิธีลาเครื่องสังเวทแล้ว เครื่องเช่นทุกอย่างจะถูกเก็บไปจากศาล-
เพียงตาจนหมดสิ้น เหลือ โต๊ะที่ตั้งศาลที่ตั้งไว้สำหรับประทับ แก้วน้ำสำหรับเทพ และ
ร่มยังต้องกางไว้จนกว่าการแสดงละครในช่วงบ่ายจะเลิกการแสดง คือ เวลาประมาณ
13.30-16.00 น. ทั้งนี้แล้วแต่การตกลงกับเจ้าภาพ

ก่อนจะเริ่มพิธีกรรมในช่วงบ่าย เมื่อถึงเวลา 13.00 น จะเริ่มการแสดงในช่วง
บ่ายต่อ คือ ดำเนินเรื่องต่อเนื่องจากที่เล่นไว้ในช่วงเช้า โดยจะมีการโหมโรงอีกครั้งและ
ทำการในลักษณะคล้ายกับการประกาศโรงอีกครั้ง โดยจะเรียกว่า ลงโทนยามบ่าย โดยมี
บทร้อง ดังต่อไปนี้ (พิบูล เกษมสุขสกุล, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

ยามตะวันตกจันทรฉายบ่ไปแล้ว มิได้อยู่โรง
แล้วนางน้องแก้วเหนือนักพักแล้วจะเคียดรื้อน
เมื่อยามสาดส่องพระคงคาเปลื้องผ้าภูษาไว้ก่อน
หยุดพักให้สบายจะพวยร้อนสักหน่อยจึงก่อนแล้วค่อยไป
ตัวเข้าไปไหนอย่าให้มันคำตัวพี่จะทำไว้คอยท่า
ลูกคู่อดหมากทั้งปุ่นทั้งยาสุดที่จะหาผู้ใดกิน
หม่อมพ้อหม่อมแม่มาแลลูกรำ ตักแตนแลทั้งแผ่นดิน
ลูกคู่อดหมากเสียดจนหมดสิ้นหาไหนได้กินจนเข้าครู่
บางครั้งชอบใจของแก่มาก ๆ ประเดี้ยวหาหมากมาจิบพลู
ไปให้หลานรักของข้าแลดูเหมือนรำเหมือนกินนอน
มียายคนหนึ่งหัวใจแกลไวแกลไม่ชอบใจแกลผันผ่อน
อุ้มลูกจูงหลานพากันไปนอน หุนหันผันผ่อนอยู่เคหา
มียายคนหนึ่งหัวใจแกลแก้วอนแม่มาเล่นมโนห์รา
ได้เงินสองสลึงแล้วห่อชายผ้าใครใครไม่ว่าอุตสาห์ขึ้น
ลูกตัวบ่นคำว่ามาพลาอุตสาห์พานางไปค้ำกิน
ยายเผ่าชราอุตสาห์จะฝันถึงไม้เท้ากำยีนในโรงรำ (ระนองเอ๋ย) (ลง โทน)
ตัวข้าเหมือนนกเขาชวาที่ท่านปล่อยออกจากกรงทอง
บินล่องลอยสองตาชม้อยคอยแลดู
เข้าไปใกล้มันแล้วขันดูแลดูร้าวรานในหัวใจ

อันตัวพี่ชายจะร้องทักกลัวจะไม่รู้จักว่าชื่อไร

จะร้องถามเจ้าเองก็เกรงใจเข้าใกล้กลัวนางจะบินหนี (ลง โทณ)

6. พิธีลาโรง (พิธีปิดโรง) คือ การทำพิธีลาโรงเป็นการกระทำเพื่อให้ทราบว่าการแสดงละครแก่นบนเพื่อการแก่นบนได้เสร็จสิ้นลงแล้ว เมื่อได้เวลาเลิกการแสดง ตัวตลกเป็นตัวตัดบทว่าวันนี้การแสดงหมดเวลาแล้ว หัวหน้าคณะกล่าวขอบคุณเจ้าภาพและผู้ชมที่ให้ความสนใจในการแสดง และกล่าวให้ศีลให้พรเจ้าภาพ ปี่พาทย์ทำเพลงกราวรำต่อจากนี้เป็นพิธีลาโรง ขั้นตอนในการทำ ผู้ทำพิธีตั้งนะโม 3 จบ แล้วว่าคาถาส่งเทวดา ต่อจากนั้นว่าคาถา “สิทธิ สัจจัง สิทธิกันตัง สิทธิลาภัง ภาวันตุเต” ถือเป็นอันเสร็จพิธีลาโรง

จากการศึกษาคณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า การลาโรงเป็นพิธีกรรมที่นายโรงทำหลังจากเลิกแสดงละครชาตรี คือ การแก้ดอกที่มัดกึ่งมะยมออกจากเสากลาง ผู้ทำพิธีต้องเป็นคนเดียวกับผู้ที่ปลุกโรงการแสดงละครชาตรี แต่เดิมมักแสดงในโรงซึ่งปลุกอยู่กับพื้นดิน โดยปักเสาสี่เสาเพื่อรับผ้าที่เป็นหลังคา และมีเสากลางสำหรับค้ำหลังคาผ้า เสากลางนี้ใช้ผูกของคลี คือ ซองใส่อาวุธ เวทีด้านหลังมีเตียงให้นั่งแสดง ตรงข้ามเตียงเป็นที่วางปี่พาทย์ สองข้างเป็นที่นั่งพักของผู้แสดงที่ยังไม่ถึงบทแสดง ในการแสดงนั้นตัวละครจะออกด้านขวาของเวทีและเข้าด้านซ้ายของเวที เมื่อเดินพื้นเตียงถือว่าเข้าโรงแล้ว การเดินทางไปมาตัวละครจะเดินวนรอบเสากลางหนึ่งหรือสองรอบก็จะหยุดที่หน้าเตียง โดยสมมติว่าเป็นสถานที่แห่งใหม่ (พิบูล เกษมสุขสกุลณี, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

นะโม ตัสสะ ณะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ณะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ณะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

สิทธิกิจจัง สิทธิกันตัง สิทธิลาภัง ภาวันตุ เต

ซึ่งมีความหมายคำแปลดังนี้ (พระมหาสาย สิริวัฒน โณ, ผู้แปล)

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ พระองค์นั้น

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ พระองค์นั้น

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้แล้วเองโดย
ชอบ พระองค์นั้น

ขอความสำเร็จกิจ ความสำเร็จสิ่งที่ชอบใจ ความสำเร็จลาภ จงมีแก่ท่าน

7. การขอบคุณและอวยพรเจ้าภาพ เมื่อการแสดงสิ้นสุดลง คณะละครจะร้อง
ขอบคุณและอวยพรเจ้าภาพ คณะละครส่วนใหญ่จะร้องขอบคุณเจ้าภาพแบบลิเก เนื้อหา
ที่ร้องเป็นการขอบคุณเจ้าภาพที่ติดต่อคณะละครมาเก็บน และอวยพรให้เจ้าภาพและ
บุตรหลานมีความสุข ไม่มีโรคร้ายไข้เจ็บและร่ำรวย ดังตัวอย่างการขอบคุณเจ้าภาพก่อน
จบการแสดงของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ดังต่อไปนี้ (พิบูล เกษมสุขสกุลณี, การ-
สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

เมื่อก่อนจะจบลาจาก

ศิษย์จันทร์ฉายขอกราบจากใจ

ถ้าผิดบางพลั้งไป

ก็ขออภัยอีกสักหน

ขอขอบพระคุณท่านเจ้าภาพ

ที่ท่านยอมรับเรিংร่า

ที่ติดต่อละครมา

มาเล่นในงานเก็บน

ให้คนสรรเสริญเจริญศรี

เจริญบารมีปฏิบัติ

ด้วยคุณพระรัตนตรัย

โรคร้ายก็หายตกหล่น

ถ้าหากท่านมีลูกหญิง

ก็ขอให้เป็นคุณนาย

ถ้าแม่นท่านมีลูกชาย

ก็ขอให้เป็นนายพล

ขอให้เจ้าภาพรวยเงินล้าน

ขอให้ถูกหวยรวยเป็นล้าน

ขอขอบคุณท่านเจ้าภาพนะคะ ขอให้เจ้าภาพสวัสดิ์มีชัย คิอะอะไรขอให้สม-
ปรารถนา ขอให้เจ้าภาพร่ำรวย ขอให้เป็นมหาเศรษฐีมั่งมีเงินทองให้กลับเมือง
นอกให้รวยยิ่ง ๆ ขึ้นไป ขอกราบลาพ่อแม่พี่น้องไปก่อนนะคะ ขอให้ทุกคน
มีลาภ ขอให้เจ้าภาพจงเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปนะคะ ขออย่าให้เจ็บให้ไข้ ให้มีเงิน-
มีทองเต็มบ้านนะคะ สวัสดิ์ค๊ะ

จากการศึกษาคณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า การ-
ขอบคุณเจ้าภาพเป็นขั้นตอนหนึ่งที่ทางคณะจะต้องกระทำเนื่องด้วยเป็นการขอบคุณที่
เจ้าภาพจัดหาละครมาแสดง ทั้งยังสอดแทรกคำกล่าวอวยพร ซึ่งในเนื้อหาของรื่องนั้นได้
ยกพรคุณพระรัตนตรัยอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธเพื่อปิดเป่าความทุกข์ อำนวย
ความสุขให้แก่เจ้าภาพหรือผู้ว่าจ้าง อีกทั้งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนไทยที่มีความ-
เชื่อในเรื่องการเลี้ยง โขกลาง เพื่อให้เกิดความร่ำรวยมีเงินมีทองตามคำกล่าวของทางคณะ

ลักษณะการแต่งกายของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

จากการศึกษาคณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบัน
เครื่องแต่งกายของตัวละครแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การแต่งกายแบบยืนเครื่อง และ
การแต่งกายเบ็ดเตล็ด การแต่งกายแบบยืนเครื่อง เป็นการแต่งกายของละครไทยที่มีมาแต่
โบราณ เรื่องราวที่ใช้สำหรับการแสดงมักเป็นเรื่องราวลักษณะจักร ๆ วงศ์ ๆ ส่วนใหญ่
ตัวเอกจะเป็นท้าวพระยามหากษัตริย์ มียศศักดิ์สูง การแต่งกาย (ดังแสดงในภาพ 23)
จึงได้ประดิษฐ์ให้งดงามเลียนแบบเครื่องทรงของกษัตริย์ปกคลุมด้วยเลื่อมและลูกปัด
สวมเครื่องประดับกำมะลอ เรียกการแต่งกาย ลักษณะนี้ว่า “ยืนเครื่อง” การแต่งกายยืน-
เครื่องแบ่งเป็น ยืนเครื่องพระ และยืนเครื่องนาง ประกอบ ด้วยชุดการแต่งกาย เครื่อง-
ประดับ และสิราภรณ์ หรือเครื่องประดับศีรษะ

ภาพ 23 การแต่งกายของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

เครื่องแต่งกายพระ ใช้แต่งกายผู้แสดงตัวพระ ประกอบด้วยองค์ประกอบต่อไปนี้
(พิบูล เกษมสุขสถณี, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551)

1. สนับเพลลา (กางเกง)
2. ห้อยข้าง
3. พระภูษา (ผ้าถุง)
4. ฉลององค์ (เสื้อ)
5. รัดสะเอว (ผ้ารัดเอว)
6. ห้อยหน้า
7. กรองคอ

เครื่องประดับ

1. กำไลข้อเท้า
2. ทับทรวง
3. สั้งวาล และ ตาบทิศ
4. ทองกร (กำไลข้อมือ)
5. ปิ่นเหน่ง (หัวเข็มขัด)

ศிரากรณ์ เป็นเครื่องประดับศีรษะ เพื่อเป็นการตกแต่งให้สวยงาม ซึ่งมีหลายรูปแบบแตกต่างกันไปตามฐานะ ลักษณะของตัวละคร อาทิเช่น

1. ฉฎายอดชัย
2. ศีรษะกุมาร
3. ศีรษะยักษ์
4. กระบังหน้า
5. ปิ่นจุเหรีจ

ขึ้นเครื่องนาง ใช้สำหรับตัวละครนาง เช่น นางเอก นางรอง นางกำนัล ประกอบด้วยองค์ประกอบต่อไปนี้

1. เสื้อในนาง
2. ผ้าห่มนาง
3. ผ้าถุง
4. นวมนาง

เครื่องประดับ

1. กำไลข้อเท้า
2. จี๋นาง
3. ทองกร
4. ปิ่นหนึ่ง

ศிரากรณ์

1. มงกุฎกษัตริ์
2. กระบังหน้า
3. ศีรษะยักษ์ เป็นต้น

การแต่งกายเบ็ดเตล็ด เป็นการแต่งกายตามปกติวิสัยของตัวละคร แต่ทำให้งดงามและเด่นชัดยิ่งขึ้น เพื่อให้ น่าสนใจ และดูสมจริงเหมาะสมกับการแสดงละคร ประกอบด้วย

1. การแต่งกายพันทาง คือการแต่งกายตามเชื้อชาติของตัวละครในเรื่องที่แสดง

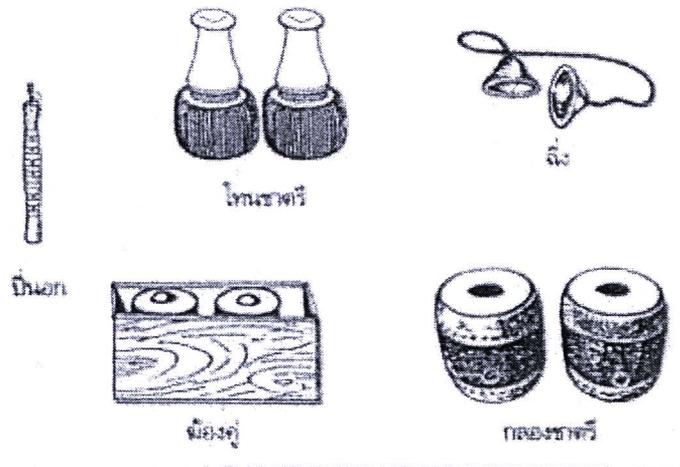
2. การแต่งกายแบบสามัญชน เป็นเครื่องแต่งกายแบบชีวิตประจำวันตามฐานะ และสถานภาพ เช่น เป็นฤๅษีห่มผ้าลายเสือ สวมศีรษะฤๅษี เป็นชาวบ้าน เป็นเสนาสวม เลื้อยคอกกลม มีผ้าคาดเอว สวมศีรษะล้าน เป็นต้น

วัฒนธรรมการแต่งกายของละครคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้นมีรูปแบบการ-แสดงละครลักษณะละครแบบชาวบ้าน รูปแบบเครื่องแต่งกายขึ้นเครื่องเลียนแบบ พระมหากษัตริย์ แต่ใช้เลื่อมและลูกปัดปกคลุมลายบนเสื้อ ส่วนเครื่องประดับและศิราภรณ์ จะใช้เครื่องกำมะลอ ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามลักษณะของวัสดุใน ท้องถิ่น หรือเปลี่ยนแปลงไปตามกำลังทรัพย์ ส่วนตัวละครจะแต่งกายแบบสามัญชนตาม ท้องเรื่อง

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงของละครชาตรี คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

จากการศึกษาคณะละครชาตรีศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า วงดนตรี ปี่พาทย์ชาตรีเป็นวงดนตรีเก่าแก่ที่มีมาแต่โบราณ ใช้บรรเลงประกอบการแสดง โนห์รา-ชาตรีและหนังตะลุงทางภาคใต้ของไทย เรียกว่า “วงปี่พาทย์ชาตรี” และที่เรียกว่า “วงปี่พาทย์เครื่องเบา” เพราะเรียกชื่อให้ตรงกันข้ามกับ “ปี่พาทย์เครื่องหนัก” (ปี่พาทย์-ไม้แข็ง) ทั้งนี้เพราะเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ชาตรี (ดังแสดงในภาพ 24) มีน้ำหนักของ เสียงเบากว่าเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ไม้แข็ง ปี่พาทย์ชาตรีในยุคก่อนประกอบด้วย เครื่องดนตรีดังนี้ (วงปี่พาทย์ชาตรี, ม.ป.ป.)

1. ปี่นอก
2. โทนชาตรี
3. ฆ้องคู่
4. กลองชาตรี (กลองตุ๊ก)
5. ฉิ่ง
6. กรับ

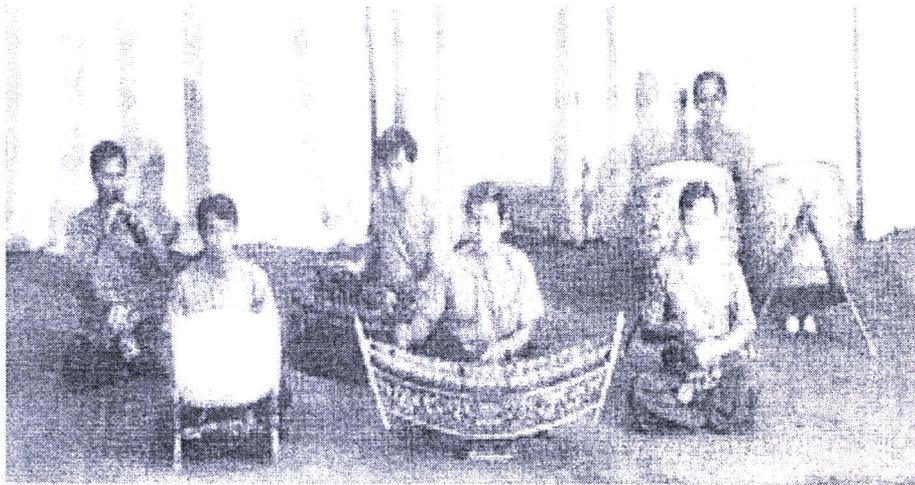
ภาพ 24 วงปี่พาทย์ชาตรี

ที่มา. จาก วงปี่พาทย์ชาตรี, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2551, จาก http://www.artbangkok.com/detail_page.php?sub_id=345

หน้าที่ของเครื่องดนตรีประกอบการบรรเลง ประกอบการแสดงละครชาตรี มีดังต่อไปนี้

พิณอก บรรเลงเป็นหลักสำคัญในการเดินทำนองเพลง เพลงที่บรรเลงนั้นไม่จำกัดเพลง แต่ผู้บรรเลงต้องพิจารณาเลือกทำนองเพลงให้เข้ากับเครื่องประกอบจังหวะและอารมณ์ของท้องเรื่องที่กำลังดำเนินอยู่ขณะนั้น และคำนึงถึงทำนองของผู้แสดงด้วย

ในปัจจุบันคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของวงดนตรีเพื่อให้สามารถแสดงได้หลายรูปแบบ ซึ่งมีผลต่อด้านเศรษฐกิจของทางคณะ อีกทั้งขาดบุคลากรในการบรรเลง ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้มีการฝึกฝนเยาวชนรุ่นใหม่เพื่อสามารถออกแสดงได้ในอนาคต แต่ด้วยประสบการณ์การใช้เครื่องดนตรีบางประเภท มีผู้เล่นได้น้อยคน จึงหันมาใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า (ดังแสดงในภาพ 25) บ้างในบางงาน

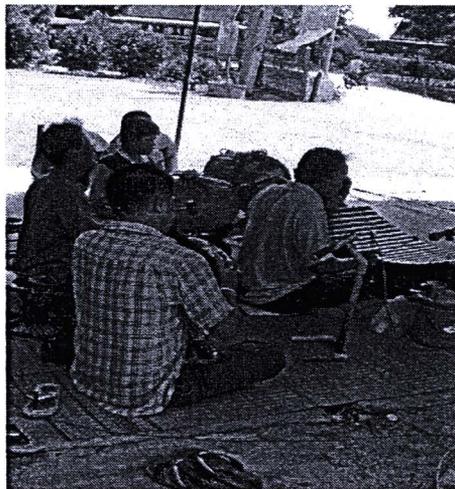

ภาพ 25 วงดนตรีปี่พาทย์เครื่องห้า

ที่มา. จาก วงดนตรีปี่พาทย์เครื่องห้า, ม.ป.ป., คัดลอกเมื่อ 15 พฤษภาคม 2551, จาก

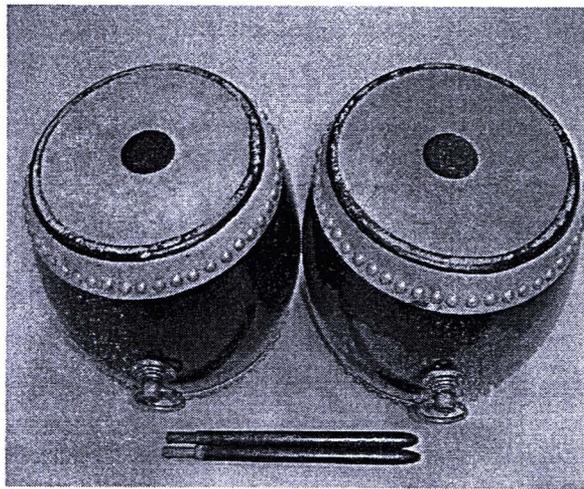
<http://th.wikipedia.org/wiki/>

สำหรับเครื่องดนตรีที่ใช้เป็นเอกลักษณ์ของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ (ดังแสดงในภาพ 26) ในการแสดงละครชาตรีในปัจจุบันได้แก่ ระนาด ปี่นอก โทนชาตรี กลองชาตรี ตะโพน ซอวง และเครื่องกำกับจังหวะ ได้แก่ ฉิ่ง ฉาบ และกรับไม้ไผ่ ซึ่งเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นนั้นมีหน้าที่แตกต่างกันไป ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาพ 26 วงดนตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

กลองชาตรี (ดังแสดงในภาพ 27) เป็นกลองสองหน้า มีรูปร่างเหมือนกลองทัด ทุกอย่างแต่ขนาดย่อส่วนเปรียบเหมือนแม่กับลูก กลองชาตรีเป็นลูก มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ยาวประมาณ 20 ซม. และสูง 24 ซม. ใช้เป็นคู่เช่นเดียวกัน ใช้ทำหน้าที่ในวงปี่พาทย์-เครื่องห้า หรือวงปี่พาทย์ชาตรี ประกอบการแสดงละครมโนห์รา เรียกอีกอย่างหนึ่งตาม-เสียงดังว่า “กลองตุ๊ก” ใช้บรรเลงร่วมในวงปี่พาทย์ ประกอบการแสดงละครชาตรี จึง เรียกว่า กลองชาตรี

ภาพ 27 กลองชาตรี

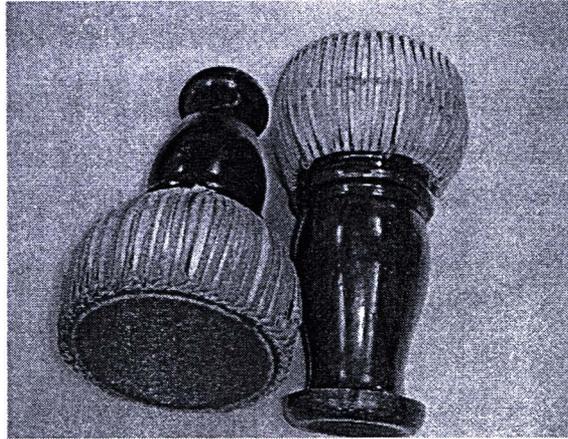
ที่มา. จาก กลองชาตรี, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2551, จาก

<http://www.thaigoodview.com/node/50882>

โทนชาตรี (ดังแสดงในภาพ 28) ใช้ตีให้จังหวะ ควบคุมการเปลี่ยนจังหวะ เสริมลีลาทำท่วงในการแสดงละครชาตรี ตามปกติจะใช้ตี 2 ลูก ตีประกอบกับกลองชาตรี โทนเป็นชื่อของเครื่องหนังที่ซึงหนังหน้าเดียว มีสายโยงเร่งเสียงจากขอบหนังถึงคอ มีหางยื่นออกไปและบานปลาย มีชื่อเรียกคู่กันว่า โทนทับ โดยลักษณะรูปร่างนั้น โทนมีชื่อเรียกกันได้ตามรูปร่างที่ปรากฏ 2 ชนิดคือ โทนชาตรี และโทนมโหรี

โทนชาตรีนั้น ตัวโทนทำด้วยไม้ขนุน ไม้สัก หรือไม้กระท้อน มีขนาดปากกว้าง 17 ซม. ยาวประมาณ 34 ซม. มีสายโยงเร่งเสียงใช้หนังเรียด ตีด้วยมือข้างหนึ่ง ส่วนอีก

มือหนึ่งคอยปิดเปิด ปลายหางที่เป็นปากลำโพง ช่วยให้เกิดเสียงต่าง ๆ ใช้สำหรับบรรเลงประกอบการแสดงละครชาตรี และหนังตะลุง และตีประกอบจังหวะในวงปี่พาทย์ หรือวงเครื่องสาย หรือวงมโหรีที่เล่นเพลงภาษาเขมร หรือ ตะลุง

ภาพ 28 โทณชาตรี

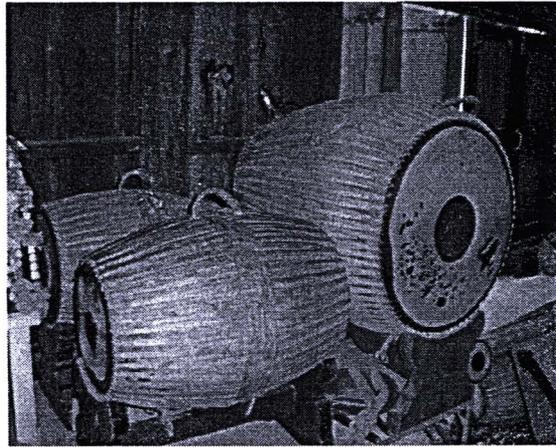
ที่มา. จาก โทณชาตรี, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2551, จาก

<http://www.thaigoodview.com/node/50897>

ตะโพน (ดังแสดงในภาพ 29) เป็นเครื่องดนตรีที่ขึงด้วยหนัง ตัวตะโพนทำด้วยไม้สักหรือไม้ขนุน เรียกว่า “หุ่น” ขุดแต่งให้เป็นโพรงภายใน ขึ้นหนัง 2 หน้า ดึงด้วยสายหนังโยงเร่งเสียงเรียกว่า “หนังเรียด” หน้าใหญ่มีความกว้างประมาณ 25 ซม. เรียกว่า “หน้าเท่ง” ตัดหน้าด้วยข้าวสุกบดผสมกับขี้เถ้าเพื่อถ่วงเสียง อีกหน้าหนึ่งเล็กกว่ามีขนาดประมาณ 22 ซม. เรียกว่า “หน้ามัด” ตัวกลองยาวประมาณ 48 ซม. รอบ ๆ ขอบหนังที่ขึ้นหน้า ถักด้วยหนังที่ตีเกลียวเป็นเส้นเล็ก ๆ เรียกว่า “ไส้ละมาน” แล้วจึงเอาหนังเรียดร้อยในช่วงของไส้ละมานทั้งสองข้าง โยงเรียงไปโดยรอบจนมองไม่เห็นไม้หุ่น มีหนังพันตรงกลางเรียกว่า “รัดอก” ข้างบนรัดอกทำเป็นหูหิ้วและมีเท้ารองให้ ตัวตะโพนวางนอนอยู่บนเท้า ใช้ฝ่ามือซ้ายขวาตีได้ทั้งสองหน้า ใช้สำหรับบรรเลงผสมอยู่ในวงปี่พาทย์

ตะโพนทำหน้าที่กำกับจังหวะหน้าทับต่าง ๆ ตะโพนถือเป็นบรมครูทางดุริยางค์ศิลป์ นับว่าพระปรกนครินทร์ เป็นครูตะโพน เมื่อจะเริ่มการบรรเลง จะต้องนำดอกไม้ธูป-

เทียน บูชาตะโพนก่อนทุกครั้ง และถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมา เหตุที่ต้องกราบไหว้ บูชาก็เพราะตะโพนเป็นเครื่องดนตรีที่บรรเลงร่วมกับสังข์ บัณเฑาะว์ และมโหระทึก ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีประจำองค์ของเทพเจ้าและสมมุติเทพ ดังนี้คือ สังข์ประจำพระองค์พระนารายณ์ และพระอินทร์ บัณเฑาะว์ ประจำองค์พระอิศวร มโหระทึก จึงเป็นเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบพระอิสริยยศองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งถือเป็นสมมุติเทพ ส่วนตะโพน นั้นเป็นกลองที่พระคเณศได้เป็นผู้ตีเป็นคนแรก คังนั้น ตะโพนเมื่อนำมาร่วมบรรเลงใน วงปี่พาทย์ จึงถือเป็นบรมครู และทำหน้าที่กำกับหน้าทับต่าง ๆ ทั้งหมด

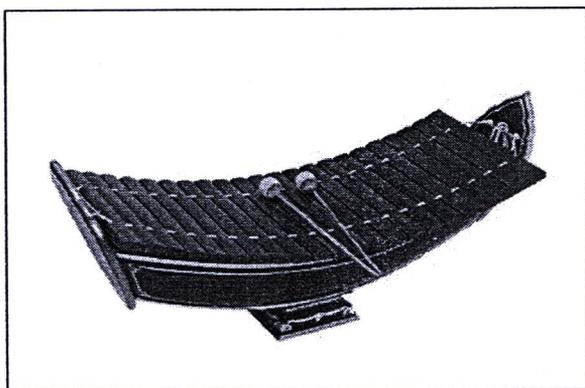

ภาพ 29 ตะโพน

ระนาดเอก (ดังแสดงในภาพ 30) เป็นเครื่องตีชนิดหนึ่งที่วิวัฒนาการมาจากกรับ แต่เดิมคงใช้กรับสองอันตีเป็นจังหวะ ต่อมาก็เกิดความคิดว่า ถ้าเอากรับหลาย ๆ อันวางเรียงลาดลงไป แล้วแก้ไขประดิษฐ์ให้มีขนาดลดหลั่นกัน แล้วทำรางรองอุ้มเสียง และใช้เชือกร้อยไม้กรับขนาดต่าง ๆ กันนั้นให้ติดกัน และชิงไว้บนรางใช้ไม้ตีให้เกิดเสียง นำตะกั่วผสมกับขี้ผึ้งมาถ่วงเสียง โดยนำมาติดหัวท้ายของไม้กรับ ทำให้เกิดเสียงไพเราะยิ่งขึ้น เรียกไม้กรับที่ประดิษฐ์เป็นขนาดต่าง ๆ กันนั้นว่า “ลูกระนาด” เรียกลูกระนาดที่ผูกติดกันเป็นแผ่นเดียวกันว่า “ผืน”

ลูกระนาดนี้ทำด้วยไม้ชิงชัน หรือไม้แก่น เช่น ไม้ไผ่บง ไม้มะหาด ไม้พะยุงก็ได้ โดยนำมาเหลาให้ได้ตามขนาดที่ต้องการ แล้วทำรางเพื่ออุ้มเสียงเป็นรูปคล้ายลำเรือ

ให้หัวและท้ายโค้งขึ้น เรียกว่า “รางระนาด” แผ่นไม้ที่ปิดหัวท้ายรางระนาดเราเรียกว่า “โชน” ระนาดเอกในปัจจุบันมีจำนวน 21 ลูก ลูกคั่นมีขนาด 39 ซม. กว้างราว 5 ซม. และหนา 1.5 ซม. มีขนาดลดหลั่นลงไปจนถึงลูกที่ 21 หรือลูกยอดที่มีขนาด 29 ซม. เมื่อนำแผ่นระนาด มาแขวนบนรางแล้ว หากวัดจากโชนหัวรางข้างหนึ่งไปยังโชนหัวรางอีกข้างหนึ่ง จะมีความยาวประมาณ 120 ซม. มีเท้ารองรางเป็นเท้าเดี่ยว รูปคล้ายกับพานแว่นฟ้า ระนาดเอกใช้ในวงปี่พาทย์และวงมโหรี โดยทำหน้าที่เป็นผู้นำ

ภาพ 30 ระนาดเอก

ที่มา. จาก ระนาดเอก, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2551, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/>

ฆ้องวงใหญ่ (ดังแสดงในภาพ 31) เป็นเครื่องดนตรีที่วิวัฒนาการมาจากฆ้องรางของอินโดนีเซีย สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ส่วนประกอบของฆ้องวงใหญ่ ประกอบด้วยลูกฆ้องและวงฆ้อง ลูกฆ้องมี 16 ลูกทำจากทองเหลือง เรียงจากลูกเล็กด้านขวา วงฆ้องสูงประมาณ 24 ซม. ใช้หวายโป่งทำเป็นราง ให้หวายเส้นนอกกับเส้นในห่างกัน 14-17 ซม. ใช้หวาย 4 อัน ด้านล่าง 2 อัน ขดเป็นวงขนานกัน เว้นที่ไว้ให้นักดนตรีเข้าไปบรรเลง ฆ้องวงใหญ่มีส่วนประกอบ ดังนี้

ร้านฆ้อง ทำด้วยหวายเป็นต้น 4 เส้น คัดโค้งเป็นวงกลม ใช้ 2 เส้นคัดเป็น โคนเป็นวงนอก อีก 2 เส้น โคนเป็นวงใน ยึดติดกับลูกมะหวด ทำด้วยไม้กลึงให้กลมเป็นลอน

ขนาคด้วยลูกแก้ว หัวท้ายบากและปากโค้งรับกับต้นหวายเป็นระยะตลอดทั้งวง

โขนฆ้อง ทำด้วยไม้หนา มีลักษณะตอนกลางนูน เป็นสันเรียวแหลมเหมือนใบโพธิ์ ข้างปากเรียวลง ยึดติดกับต้นหวายทั้งสองข้าง ข้างหนึ่งใหญ่ อีกข้างหนึ่งเล็ก

ไม้ค้ำล่าง เป็นไม้ลักษณะสี่เหลี่ยมทรงแบน ยึดติดกับหวายคู่ล่าง โดยรอบ ระยะห่างพอสมควร บางวงจะใช้แผ่นโลหะตอกตะปุกกลมอีกทีหนึ่ง

ไม้ตะกั่ว คือไม้ไผ่เล็ก ๆ เจาะฝั่งเข้าไปในลูกมะหวด เพื่อกันสะพานหนู เป็นเส้นลวดสอดโค้งเป็นวงใต้ไม้ตะกั่ว เพื่อไว้ผูกหนังลูกฆ้อง ด้านในและด้านนอก

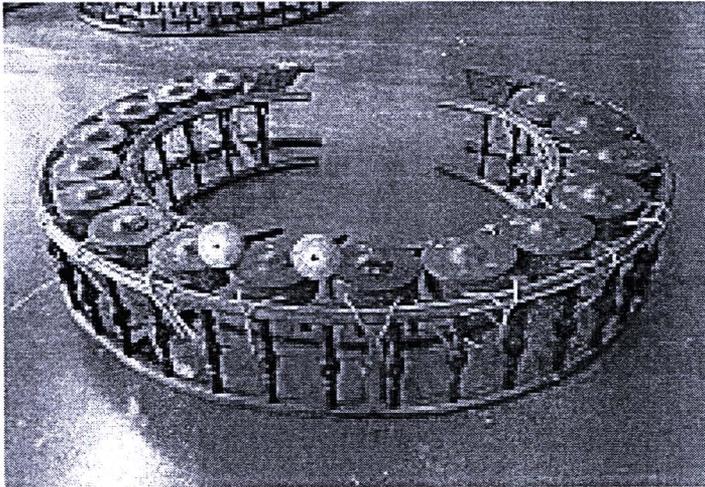
ไม้ค้ำบน หรือ ไม้ถ่างฆ้อง เป็นไม้แผ่นบาง ๆ ปากหัวท้ายเว้าตามเส้นหวาย เพื่อใช้ถ่างให้วงฆ้อง ให้อยู่ในสภาพเป็นวงสวยงาม ปกติลูกฆ้อง 4 ลูกจะใส่ไม้ถ่างฆ้อง 1 อัน วงใหญ่มี 16 ลูก จึงมีไม้ถ่างฆ้องวงหนึ่ง 4 อัน ที่ต้นหวายทั้ง 4 ต้นจะมีหวายผ่าซีก 2 หรือ 3 เส้นประกบโดยรอบ เพื่อรองรับหนังลูกฆ้อง และเพื่อให้สวยงาม จะกลึงเป็นเม็ดติดไว้ที่ปลายต้นหวายทั้งสี่ต้น สำหรับสมัยโบราณจะกลึงเม็ดเป็นขา ติดอยู่ที่ใต้ไม้ถ่างล่างอีกทีหนึ่ง

ลูกฆ้อง ทำด้วยโลหะที่เรียกว่า ทองเหลือง หลอม ดี หรือกลึงเป็นลูก ๆ ทรงกลม ด้านบนกลึงตรงกลางให้นูนเป็นปุ่มเรียกว่า “ปุ่มฆ้อง” สำหรับตีให้เกิดเสียง ด้านข้างกลึงเป็นขอบปุ่มลงเรียกว่า “ฉัตร” เพื่อให้เสียงดังกังวานยาวขึ้น ที่ฉัตรเจาะรู 4 รูสำหรับร้อยหนังเรียด ซึ่งทำด้วยหนังเส้นเล็ก ร้อยผ่านรูที่ฉัตร ไปผูกยังสะพานหนู วงหนึ่ง มี 16 ลูก ลดหลั่นกันตามลำดับ แต่ละลูกจะติดตะกั่วผสมขี้ผึ้งใต้ปุ่มฆ้อง เพื่อให้ได้เสียงสูงต่ำเรียงตามลำดับ 16 เสียง ลูกที่มีเสียงต่ำสุดจะเรียกว่า “ลูกทวน” และลูกที่มีเสียงสูงสุดจะเรียกว่า “ลูกยอด”

ไม้ตีฆ้อง ก้านทำด้วยไม้ไผ่ เหลาให้กลมเล็ก ยาวพอประมาณ ไม้ที่ตีนิยมไม้ที่มี 5 ข้อขึ้นไปจนถึง 9 ข้อ หัวไม้ทำด้วยหนังช้าง ตัดเป็นวงกลม ทาบปลายบานเป็นขอบเล็กน้อย เพื่อให้นุ่มสำหรับตีลงที่ปุ่มฆ้อง ได้เสียงที่นุ่ม ไพเราะ ปัจจุบันหนังช้างหายาก จึงใช้ไม้ฆ้องที่หัวพันด้วยผ้า เตียนด้วยด้ายสีต่าง ๆ ด้วยวิธีการที่ประณีตสวยงาม เรียกว่า ไม้ نرم เสียงจะนุ่มนวล แต่ไม่คมคายเท่าหนังช้าง เหมาะสำหรับไว้ฝึกซ้อม

วงฆ้องบางวงได้ประดิษฐ์ขึ้นให้สวยงาม โดยการประกอบงา และลวดลายฝังงา หรือมุกที่โชน บางครั้งที่ลูกมะหวดประกอบงา หรือเป็นงาทั้งอัน หรือแกะลวดลายลงรัก ปิดทองสวยงาม

ฆ้องวงใหญ่เป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญที่สุด เนื่องจากฆ้องวงใหญ่นั้นทำหน้าที่ คำนึงทำนองหลัก ซึ่งถือเป็นแม่บทของเพลง

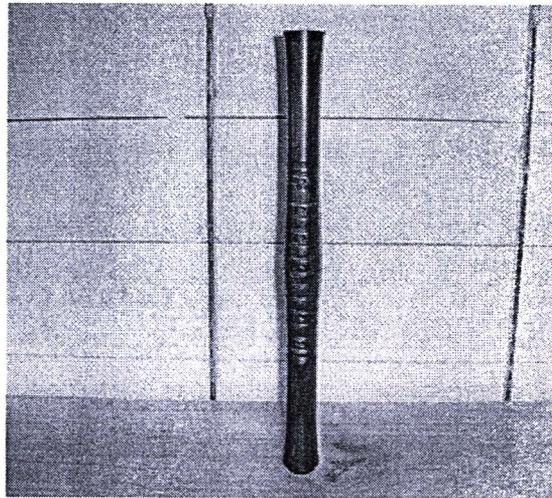

ภาพ 31 ฆ้องวงใหญ่

ที่มา. จาก ฆ้องวงใหญ่, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2551, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/>

ปี่ เป็นเครื่องดนตรีไทย ทำด้วยไม้จริง เช่น ไม้ชิงชันหรือไม้พะยุง กลึงให้เป็นรูป บานห้วบานท้าย ตรงกลางป่อง เจาะภายในให้กลวงตลอดเลา ทางหัวของปี่เป็นช่องรูเล็ก ส่วนทางปลายของปี่ ปากรูใหญ่ ใช้ชันหรือวัสดุอย่างอื่นมาหล่อเสริมขึ้นอีกราวข้างละ ครึ่งเซ็นติเมตร ส่วนหัวเรียก “ทวนบน” ส่วนท้ายเรียก “ทวนล่าง” ตอนกลางของปี่ เจาะรู นิ้วสำหรับเปลี่ยนเสียงลงมาจำนวน 6 รู แต่สามารถเป่าได้เสียงตรง 24 เสียง กับเสียงควง หรือเสียงแทนอีก 8 เสียง รวมเป็น 32 เสียง รูตอนบนเจาะเรียงลงมา 4 รู เว้นระยะห่าง เล็กน้อย เจาะรูล่างอีก 2 รู ตรงกลางของเลาปี่ กลึงขั้วเป็นเกลียวคู่ไว้เป็นจำนวน 14 คู่ เพื่อความสวยงามและกันลื่นอีกด้วย

ตรงทวนบนนั้นใส่ลึนปีที่ทำด้วยใบตาลซ้อนกัน 4 ชั้น ตัดให้กลมแล้วนำไปผูกติดกับท่อลมเล็ก ๆ ที่เรียกว่า “กำพวด” เรียวยาวประมาณ 5 ซม. กำพวดนี้ทำด้วยทองเหลือง เงิน นาก หรือโลหะอย่างอื่น วิธีผูกเชือกเพื่อให้ใบตาลติดกับกำพวดนั้น ใช้วิธีผูกที่เรียกว่า “ผูกตะกรุดเบ็ด” ส่วนของกำพวดที่จะต้องสอดเข้าไปในเลาปีนั้นเขาใช้ถักหรือเคียนด้วยเส้นด้าย สอดเข้าไปในเลาปีให้พอมิดที่พันด้ายจะทำให้เกิดความแน่น กระชับยิ่งขึ้น มีขนาดเล็ก ยาวประมาณ 31 ซม. กว้าง 3.5 ซม. เป็นปีที่ใช้กันมาแต่เดิม เสียงของปีนอก (ดังแสดงในภาพ 32) จะมีเสียงที่เล็กแหลม

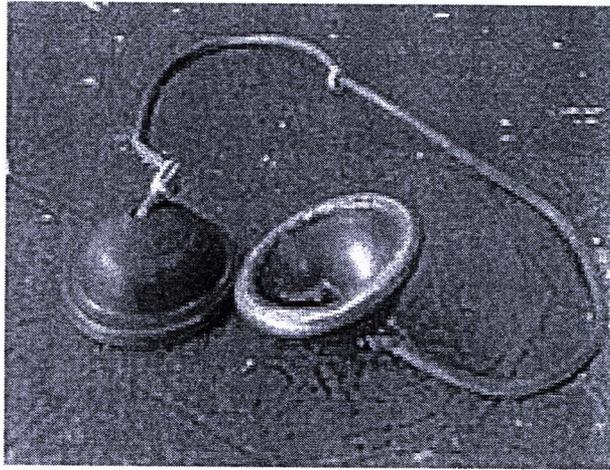
ภาพ 32 ปีนอก

ที่มา. จาก ปีนอก, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2551, จาก <http://www.thaigoodview.com/node/50922>

ฉิ่ง (ดังแสดงในภาพ 33) เป็นเครื่องดนตรีไทยประเภทตี ทำด้วยทองเหลืองหล่อหนา ปากผายกลม 1 ชุดมี 2 ฝา ฉิ่งมี 2 ชนิดคือ ฉิ่งสำหรับวงปี่พาทย์ และฉิ่งที่ใช้สำหรับวงเครื่องสาย และวงมโหรี ฉิ่งสำหรับวงปี่พาทย์มีขนาดที่วัดผ่าศูนย์กลาง จากขอบข้างหนึ่งไปสุดขอบอีกข้างหนึ่ง กว้างประมาณ 6-6.5 ซม. เจาะรูตรงกลางสำหรับร้อยเชือก เพื่อให้จับสะดวกขณะตี ส่วนฉิ่งสำหรับวงเครื่องสายและวงมโหรีนั้น มีขนาดเล็กกว่า วัดผ่าศูนย์กลางได้ขนาดประมาณ 5.5 ซม. เนื่องจากการตีฉิ่ง ต้องเอาขอบของฝาข้างหนึ่ง

กระทบกับอีกฝาหนึ่ง แล้วยกขึ้น ก็จะมีเสียงดังกังวานยาวดัง “ฉิ่ง” แต่ถ้าเอาทั้ง 2 ฝานั้นกระทบและประกบกันไว้ จะได้ยินเสียงดังสั้น ๆ ดัง “ฉับ” ดังนั้นการเรียกชื่อเครื่องดนตรีชนิดนี้ว่า ฉิ่ง ก็เพราะเรียกตามเสียงที่เกิดขึ้นนั่นเอง

ฉิ่ง มีหน้าที่เป็นเครื่องประกอบจังหวะ ทำด้วยโลหะ เสียงแหลมเล็กและด้วยความสามารถของผู้เล่นฉิ่งทำให้จังหวะในการบรรเลงกระชับ และสนุกครึกครื้นยิ่งขึ้น

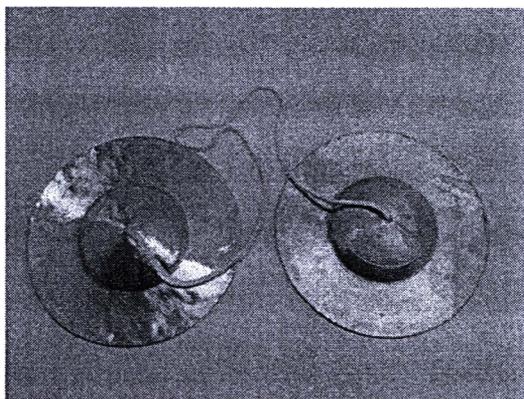

ภาพ 33 ฉิ่ง

ที่มา. จาก ฉิ่ง, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2551, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/>

ฉาบ (ดังแสดงในภาพ 34) เป็นเครื่องดนตรีประเภทตี ทำด้วยโลหะคล้ายฉิ่ง แต่หล่อให้บางกว่า ฉาบมี 2 ชนิดคือ ฉาบเล็ก และฉาบใหญ่ ฉาบเล็กมีขนาดที่วัดผ่าศูนย์กลางประมาณ 12-14 ซม. ส่วนฉาบใหญ่มีขนาดที่วัดผ่าศูนย์กลางประมาณ 24-26 ซม. เวลาบรรเลงใช้ 2 ฝามาตีกระทบกันให้เกิดเสียงตามจังหวะ เมื่อฉาบทั้งสองข้างกระทบกันขณะตีประกบก็จะเกิดเสียง “ฉาบ” แต่ถ้าตีแล้วเปิดเสียงก็จะได้ยินเป็น “แฉ่ง แฉ่ง” เป็นต้น

ฉาบมีหน้าที่เป็นเครื่องประกอบจังหวะอีกชนิดหนึ่งสำหรับตีขัดจังหวะกับเครื่องประกอบจังหวะที่ตีเป็นหลัก คือ ฉิ่ง กรับ และกลองชาตรี

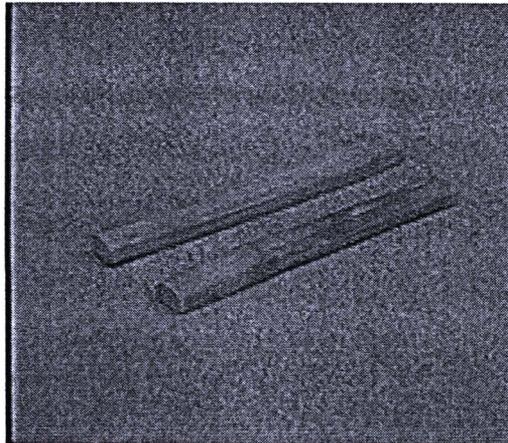

ภาพ 34 ฉาบ

ที่มา. จาก ฉาบ, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2551, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/>

กัรบคู่ (ดังแสดงในภาพ 35) เป็นกัรบชนิดหนึ่งทำด้วยไม้ไผ่ล่ามะลอกหรือไม้ไผ่สีสุก เป็นต้น นำมาผ่าซีกให้มีขนาดยาวประมาณ 45 ซม. กว้างประมาณ 5 ซม. หนาประมาณ 1.5 ซม. จำนวนสองท่อน ถัดมือละท่อน ใช้ทางด้านผิวไม้ตีกระทบกัน มักใช้ตีกำกับทำนองร้องเวลาเล่นละครชาตรี จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “กัรบไม้ไผ่” ทำด้วยไม้ไผ่ซีกเหลาให้เรียบ และเกลี้ยงกลา เพื่อมิให้ผิวและเสี้ยนบาดและตำมือ รูปร่างแบนตามซีกไม้ไผ่ และหนาตามขนาดของเนื้อไม้ เช่น หนา 1.5 ซม. กว้าง 3-4 ซม. และยาวประมาณ 40 ซม. ทำเป็น 2 อัน หรือคู่ ใช้ตีให้ผิวกระทบกันทางด้านแบน เกิดเสียงได้ยินเป็น “กัรบ-กัรบ-กัรบ” และคงจะเนื่องด้วยเสียงนี้เองจึงเรียกเครื่องตีชนิดนี้ว่า “กัรบ” ต่อมาเมื่อประดิษฐ์ทำด้วยไม้แก่นหรือไม้จริงแต่ก็เหลาเป็นรูปแบนอย่างซีกไม้ไผ่ คงใช้ในลักษณะเดียวกับกัรบไม้ไผ่

กัรบคู่ มีหน้าที่เป็นเครื่องประกอบจังหวะเป็นหลักอีกชนิดหนึ่ง ทำด้วยไม้ไผ่เป็นเครื่องตีประกอบจังหวะเฉพาะของการแสดงละครชาตรี คนคู่ละครชาตรี เรียกชื่อละครชนิดนี้ตามเสียงกัรบที่ตีจนมีฉายาว่า ละครจับแกระ

ภาพ 35 กรับคู่

ที่มา. จาก กรับคู่, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2551, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/>

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรี มี 3 ลักษณะ คือ เพลงโหมโรง เพลงหน้าพาทย์ และเพลงร้อง

เพลงโหมโรงที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรีมี 2 แบบ คือ โหมโรงชาตรี และโหมโรงมหรสพ

เพลงหน้าพาทย์ คือ เพลงที่ประกอบกิริยาและอารมณ์ของตัวละคร เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรี ในคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ มีอยู่ 13 เพลง ได้แก่

1. เพลงโทน ใช้สำหรับตัวนายโรงรำซัดเบิกโรง
2. เพลงช้า ใช้สำหรับรำถวายมือ
3. เพลงเร็ว ใช้สำหรับรำถวายมือ
4. เสมอ ใช้สำหรับเดินทางระยะไกล
5. เชิด ใช้สำหรับเดินทางในระยะไกล
6. โอด ใช้สำหรับแสดงอารมณ์ โศกเศร้า ร้องไห้
7. ทขอย ใช้สำหรับการเคลื่อนไหวที่แสดงอารมณ์เศร้า

8. ลงทรง ใช้สำหรับอาบน้ำ
9. โลม-ตระนอน ใช้สำหรับเกี่ยวพาราตีแล้วนอน
10. เชิดกลอง ใช้สำหรับต่อสู้รบกัน
11. เพลงฉิ่ง ใช้สำหรับนอนหลับ
12. รั้ว ใช้สำหรับการแสดงอิทธิฤทธิ์อำนาจในจับปล้นแปลงกาย
13. กราวรำ ใช้สำหรับแสดงอารมณ์ดีใจเมื่อมีชัยต่อศัตรู บรรเลงตอนเลิกการ-
แสดง

จากการศึกษาละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ พบว่า ละครชาตรีมีรูปแบบความเชื่อที่มีลักษณะการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งผนวกความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อตามแบบฉบับดั้งเดิมของชาวบ้านในเรื่องการใช้เวทย์มนต์คาถา ความเชื่อเกี่ยวกับทิศซึ่งเป็นความเชื่อหลักในการสร้างบ้านเรือนของคนไทย การกระทำทั้งหลายเหล่านั้นล้วนแต่เป็นในเรื่องของการเสริมสร้างเพื่อให้เกิดแต่ความเป็นสิริมงคลทั้งสิ้น โดยความเชื่อเหล่านั้นผนวกเข้ากับการแสดงสามารถพบเห็นในขั้นตอนของการแสดงในแต่ละช่วง ความเชื่อเหล่านั้น ส่งผลให้การแสดงละครราบริ่น มีชื่อเสียงอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงการใช้ละครเป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อช่วยให้การขอแก้สินบนของผู้ว่าจ้างผ่านพ้นไปได้ด้วยดี ทั้งยังมีความเชื่อในเรื่องของความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ อันได้แก่ บิดา มารดา ครูบา-อาจารย์ ซึ่งเป็นแบบฉบับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ดั่งขึ้นเป็นกุศโลบายในการสอนเพื่อให้ชาวคณะสามารถดำรงอาชีพละครชาตรีต่อไปได้อย่างราบรื่น